

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

DUCHOVNÍ HODNOTY SPOLEČNOSTI – BOHATSTVÍ VOLNÉHO ČASU

Prolínání duchovních hodnot společnosti s měnícím se pojetím volného času v historicko-antropologické perspektivě

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Kolářová, Dr. theol.

Autor práce: Andrea Raveánová, DiS.

Studijní obor: Vychovatelství / Pedagogika volného času

Ročník: třetí

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

14. března 2013

Podpis studenta:

„Touto cestou bych ráda vyjádřila poděkování vedoucí své Bakalářské práce Mgr. Lucii Kolářové, Dr. theol., za poskytnutí cenných rad a vstřícný přístup. Také děkuji svým blízkým za jejich podporu a motivaci.“

Obsah

Úvod.....	5
1 Duchovní hodnoty a spiritualita.....	7
1.1 Touha po duchovním naplnění a spirituálním životě.....	8
2 Vymezení volného času a jeho dimenze.....	9
3 Tradiční společnost a volný čas	12
3.1 Způsoby naplnění času ve středověku.....	13
3.2 Způsoby trávení volného času v novověku.....	17
4 Moderní společnost a volný čas	21
4.1 Nástup moderní doby a jejích hodnot, obrat ve způsobu trávení volného času.....	23
4.2 Sekularizace společnosti a její životní styl	28
5 Postmoderní společnost a volný čas	32
5.1 Současné preference ve způsobech trávení volného času	35
5.2 Duchovní aktivity v konkurenci s ostatními volnočasovými alternativami.....	38
Závěr.....	44
Použité prameny	46

Úvod

Přirozenou součástí života každého lidského společenství je systém určitých hodnot, s nimiž se ztotožňuje alespoň významná část příslušníků takového společenství. Jan Sokol (1998: 303) hodnoty definuje jako „...*obecný pojem pro všechno, čeho si ceníme nebo vážíme jako takového, ne jako prostředku k něčemu jinému.*“ Jde především o to, že vyznávané hodnoty nejsou samoúčelné. Slouží k legitimizaci, tedy oprávnění norem společnosti. Teprve abstraktní hodnoty dávají význam konkrétním normám. Hodnoty, ač nejsou vždy v dané společnosti navzájem slučitelné, jsou coby kolektivní ideály stmelujícím prvkem společenských vrstev a skupin (srov. MONTOUSSÉ; RENOARD 2005: 97). Pod pojmem hodnotová orientace se pak skrývá preference určitých hodnotových postojů. Na hodnotové orientaci se projevují naše životní cíle, které dáváme najevo svým chováním a jednáním.

V průběhu dějin lidstva vznikla celá řada kultur s různými hodnotovými systémy. Jak narůstala intenzita kontaktů mezi příslušníky jednotlivých kultur, narůstalo i uvědomění si nesamozřejmosti přijímaných hodnot. Studium života jiných kultur přispělo mimo jiné k poznání, že člověk jako společenská bytost je vzhledem k délce fází životního cyklu nejdéle závislým na svém okolí, tedy i přejímá jeho hodnoty. Spektrum vyznávaných hodnot se v průběhu lidského života mění (srov. SOKOL 1998: 176).

Specifickou skupinu hodnot představují hodnoty duchovní. Ani mezi odborníky nepanuje shoda v tom, zda duchovní hodnoty představují primární východisko naplnění člověka, nebo jsou odvozené, nebudu proto odpověď na tuto otázku hledat ani já. Za důležitou součást bude v následujícím textu naopak považována základní charakteristika duchovních hodnot v kontextu naplňování času. Duchovní a spirituální hodnoty směřují k přesahu tohoto světa. Hledání duchovních hodnot je spojeno s úvahami o původu a smyslu vlastní existence, s hledáním odpovědí po otázce nekonečného svobodného vyjádření jedince, s přesvědčením o existenci či neexistenci osudovosti, s vypořádáním se s realitou vlastní fyzické smrti, s osvobozením a sebenaplněním svého pojetí a podobně.

Vyznávané duchovní hodnoty úzce souvisejí s náboženstvím, případně

filozofií převládající v dané společnosti. V rámci západní společnosti mělo a dosud má v rámci preference společných duchovních hodnot dominující vliv křesťanství. Takové hodnoty, jako je například řád, hledání pravdy či láska k bližnímu, vycházejí právě z křesťanství.

Jak se však během společenského vývoje mění styl života společnosti, mění se i její představy o konkrétní podobě naplňování duchovních a spirituálních hodnot. V práci podobného rozsahu jako má tato přirozeně není možné postihnout všechny oblasti společenského života, kam tyto hodnoty zasahují a jak se navzájem ovlivňují. Pozornost budu věnovat pouze jedné z nich, a to oblasti trávení volného času. Volný čas je do značné míry přirozeným pojítkem mezi odlišnými společenstvími jak ve smyslu jejich časové, tak i prostorové rozrůzněnosti.

Protože i současný svět je světem mnoha různých kultur a společenství, v práci budou preferovány informace vztahující se pouze k jedné z kultur, a to kultuře mně nejbližší, kultuře západní - evropské. Bohatost jejího vývoje bude zadokumentována za užití dělení na vývojovou etapu tradiční společnosti, moderní společnosti a postmoderní společnosti. V daném období budou vždy sledovány převažující způsoby trávení volného času včetně jejich proměn v souvislosti s duchovními hodnotami.

Předkládaná práce je koncipována teoreticky a jejím cílem je zjistit a popsat, zda a jak se duchovní hodnoty společnosti projevují ve způsobech trávení volného času. K naplnění tohoto cíle napomůže srovnání poměrů v minulosti a současnosti. Práce vyjeví dimenze pojmů jako duchovní hodnoty, spiritualita a volný čas a bude se zamýšlet nad jejich souvislostmi. Záměrem je také porovnání odborných dimenzí a náhledů rozdílných autorů. Pojednám také o duchovních aktivitách v konkurenci s ostatními způsoby naplnění volného času v současné době a zaměřím se na rozměr duchovního hledání a vyjádření. Účelem práce není poskytnout rozsáhlý výčet volnočasových aktivit, ale upozornit na souvislosti směrem k duchovním hodnotám v měnící se společnosti.

1 Duchovní hodnoty a spiritualita

Z určitého pohledu můžeme říci, že hodnoty všeobecně nalézáme především prostřednictvím našeho volného času, kdy neplníme nějakou povinnost. Duchovní hodnoty nalézáme v umění, v náboženství, ve vzdělávání, v meditacích, v činnostech, které obohacují naši duši a které jsou pro každého z nás velice individuální. *„Hodnoty lze chápat i jako kritéria, jejichž prostřednictvím lidé posuzují jak okolní svět, tak sebe sama a své vlastní jednání. Žebříček hodnot odpovídá hierarchii potřeb, protože potřeby motivují aktivity zaměřené na získání toho, co má pro daného jedince nějakou cenu“* (VÁGNEROVÁ 2010: 292). Hodnoty specifikují pojetí naší osobnosti.

Co se týče rozkrytí duchovních hodnot, je na místě uvést jednu z nejužitečnějších definic: *„Duchovní hodnoty jsou ohniskem, kolem kterého vyrůstá niterná kultura člověka, jedince i společnosti. Patří sem tvůrčí sebeuvědomění a sebevyjádření, úsilí postihnout smysl věcí, plnost života, úsilí uchopit vztah člověka k světu a životu ve světle významů pravdivostních, etických či estetických, filosofie a umění, intelektuální rozvoj, citové bohatství, vzdělanost, duchovní tvorba. Duchovní hodnoty odpovídají potřebě integrace, vnitřní jednoty, jednoty sebe a světa, jednoty všech rozmanitých a různorodých tendencí, potřebě uvědomělého řádu života.“* (KUČEROVÁ 1994: 43). Duchovní život se zabývá hledáním a vnímáním duchovních hodnot, duchovních cest a službě “nejvyšší pravdě a lásce“. Duchovní hodnoty přesahují rámec materiálního světa, ve kterém žijeme. Jsou v jistém smyslu nezávislé na člověku.

Spiritualita vystihuje pojem duchovno nebo duševnost jako protiklad významu slova hmotný.

Spiritualita může být chápána ve velice širokém, ale také ve zcela konkrétním významu. Je tedy zachytitelná teoreticky, ale skýtá konkrétní vyjádření u každého jednotlivce. Spiritualita se objevuje v poslední době i v České republice jako trend, přičemž institucionalizované náboženské systémy a křesťanská spiritualita nejsou její opozita, ale různé oblasti jednoho fenoménu. (srov. SUDBRACK 1999: 36). Termín Spiritualita v současné době zahrnuje nejen

spirituality monoteistických náboženství, ale zahrnuje také hinduismus a buddhismus.

1.1 Touha po duchovním naplnění a spirituálním životě

Důvodem tohoto spirituálního “trendu“ podle BOUCHERA (srov. 2007: 10) je:

- a) Orientace na individualitu a zážitek.
- b) Krize církví.
- c) Překračování hranic jednotlivých náboženských společenství a z něj plynoucí synkretismus a spojování prvků.
- d) Touha po životní spokojenosti.

Spiritualita je obecně hodnocena jako prvek posilující osobnostní růst jedince vzhledem k jeho životnímu pocitu štěstí, k jeho realizaci a k naplnění smyslu. Na rozdíl od spirituality vyjadřované určitým náboženstvím nebo konfesí a vázané na určitý druh zbožnosti je chápána jako obecný a z hlediska psychického zdraví životu prospěšný rozměr života (srov. Tamtéž: 7). Tuto skutečnost u nás reflektuje například Nešpor a uvádí praktické důsledky spirituality pro zdraví člověka. Jmenuje mezi nimi lepší duševní stav ve zdraví i nemoci, vyšší odolnost vůči stresu a lepší zvládnání zátěžových událostí, lepší spolupráci při léčbě a její lepší průběh, prevenci i léčbu návykových nemocí nebo lepší schopnost se vyrovnat se smrtí (srov. NEŠPOR 2009: 209). Uzdravující a integrující dispozice vyplývá ze samotné podstaty spirituality, ale není zaručeným důsledkem.

2 Vymezení volného času a jeho dimenze

Definice volného času se v literatuře různí, obecně lze však říci, že se jedná o čas mimo pracovní dobu, který strávíme činnostmi, které si dobrovolně vybereme a jež nás zajímají a baví. Jde tedy o aktivity mimo naše pracovní povinnosti a závazky. Volný čas se považuje za čas, ve kterém si jednotlivec na základě svých postojů, zájmů a potřeb volí určitou činnost. Je to část našeho soukromí, mimoškolního času a také slouží pro naplnění individuálních fyziologických a sociálních potřeb. Volný čas je doba, kdy člověk koná činnosti podle své vůle takovou intenzitou, aby si odpočinul, bez záměru produktivity ve prospěch společnosti. Volný čas je mimopracovní doba osvobozená od času přesčasové práce a dojíždění na místo pracoviště, což nazýváme časem vázaným.

Práce, jak dnes vnímáme, není „antropologická konstanta“, která by člověka provázela od samého počátku nebo která by se dokonce významně přičinila o jeho polidštění.

Když se lidský den ostře rozdělil na námezdnou „práci“ mimo domov a „volný čas“, obojí se významně proměnilo. Práce přestala být životem a z volného času zmizela práce. V zaměstnání člověk musí pracovat, to znamená, že vlastně „nežije“, protože svůj čas prodal zaměstnavateli. Zato po práci, ve volném čase, člověk začíná teprve žít jako člověk sám pro sebe a pro svoji rodinu. (srov. SOKOL 2002: 75) Vedle zkracování pracovní doby to byla také stále delší příprava, zákonné dovolené, starobní důchod a prodlužující se průměrný lidský věk, které se přičinily o dramatický nárůst volného času.

Volný čas patří mezi 24 sociálních indikátorů, podle nichž se určuje životní kvalita v určité zemi. Blahobyt ještě automaticky neznamena kvalitu život. (srov. OPASCHOWSKI 1976: 12) Pokud je volný čas znakem životní kvality, tak to znamená, že k zaměstnání a čistě existenčnímu zabezpečení musí přistoupit ještě další nehmotné hodnoty, které dělají společenský život lidštější a důstojnější člověka. *„Kvalitativní vývoj směrem k humánní, sociálně spravedlivé a ke změnám otevřené demokratické společnosti musíme chápat jako proces individuálního a společenského osvobození od závislosti a nátlaku, existenčního minima, celoživotního osudového určení prostředí, společenské determinace rolí muže a*

ženy a totality role zaměstnance. Musíme jej chápat jako pedagogický a politický cíl osvobození k sebeurčení (realizace principu svobody), spolurozhodování (realizace principu pokroku), sociální spravedlnosti (realizace principu solidarity), rovnosti šancí (realizace principu spravedlnosti), životní kvalitě (realizace principu humanity).“ (Tamtéž: 14).

Většinou o volném čase uvažujeme z hlediska 19. a 20. století, které s sebou přineslo spolu s industrializací výraznou koncentrací pracovních nároků na jedince. Díky tomu se velmi vyostřily sociální problémy.

Prezentace sedmi funkcí volného času (srov. OPASCHOWSKI 1976: 20):

- a) Volný čas jako rekreace (zotavení).
- b) Volný čas jako kompenzace (vyrovnání toho, co se v ostatním životě nedostává či nedaří).
- c) Volný čas jako katarze (osvobození a odreagování od potlačených emocí a napětí).
- d) Volný čas jako ventil (ventil k uvolnění přebytečné energie).
- e) Volný čas jako konzum (prostředek k užívání věcí a produktů).
- f) Volný čas jako kontrast (protiklad vůči práci).
- g) Volný čas jako doba podobná práci (kongruenční teorie).

S rostoucí racionalizací a byrokratizací pracovního procesu roste potřeba jedinců rozvíjet své schopnosti spontánně a kreativně v rámci volného času, tedy především v oblasti zábavy, hry, sportu, kultury. Mezi tyto schopnosti, které může jedinec rozvíjet v rámci volného času patří schopnost komunikace, kooperace, schopnost abstrakce, citlivost, fantazie, nové nápady. Dochází k inovaci volného času a otvírá se pole pro pedagogiku volného času (srov. WEBER 1970: 73-74).

„Pokud hovoříme o přesunu existenciálního důrazu do volného času, myslíme tím, že většina zážitků, které člověka hluboce ovlivňují, a velké množství aktivit, v kterých naplňuje svoje životní potřeby, zájmy a ideály se odehrávají ve volném čase, a to převážně v privátní sféře“. (Tamtéž: 74) Volný čas můžeme tedy podle Webera dnes charakterizovat asi takto:

- a) „*Volný čas je pro člověka jeho vlastním časem, časem bez povinností.*“
Lidé si přitom právě dnes přejí mít ještě více disponibilního času, než skutečně mají.
- b) „*Volný čas je čas sociálních kontaktů a společenského života*“ Ve volném čase mají lidé možnost pěstovat mezilidské vztahy, ať už jde o společné akce, setkání, spontánní kontakty nebo dlouhodobé zapojení do společnosti. Vzniká sociální angažovanost.
- c) „*Volný čas je ovšem také pracovním časem*“ Člověk pracuje i ve volném čase, ať už pro radost, tak pro sebe, pro svoji domácnost nebo pro přátele, ale také kvůli zvýšení příjmů formou přivýdělku (Tamtéž: 74).

V současnosti rozlišujeme několik způsobů chápání volného času. Jednak jako volný čas jako čas k načerpání sil pro další práci, což představuje negativní vymezení volného času. Volno značí sociální “výdobytek”. Další podoba chápání volného času jako doby, kdy “skutečně žiji”. V tomto případě hovoříme o kompenzačním pojetí volného času. (srov. PÁVKOVÁ, 2002: 8).

A volný čas jako doba, kdy mohu rozvíjet svoji osobnost, která se realizuje jak v práci tak ve volnu, vystihuje integrační pojetí volného času, zastávané Opaschowskim.

3 Tradiční společnost a volný čas

Příslušníci tradičních společností se opírali o stabilní sociální strukturu a velké vícegenerační rozšířené rodiny, naopak úloha států v jejich životech byla jen minimální.

Z hlediska tématu této práce je důležité, že tradiční společnosti prakticky neznaly protiklad pracovní doby a volného času. Tato myšlenka koresponduje s pojetím volného času Opaschowského, který si myslí, že člověk se osobnostně realizuje ne jen ve svém volném čase, ale i v rámci pracovní činnosti. Naprostá většina obyvatelstva se dříve živila zemědělstvím. Péče o dobytek byla péčí každodenní, stejně tak se pracovalo i na polích. Limitujícími faktory byla přízeň či nepřízeň počasí, nikoli předem stanovený čas volna a práce. Termín dovolená byl po dlouhou dobu něčím naprosto neznámým, objevuje se až s nástupem prvních státních institucí (srov. VERDON 1996: 16).

Na druhou stranu by bylo ovšem omylem domnívat se, že jestliže tradiční společnosti neznaly protiklad pracovní doby a volného času, byl jimi veškerý čas vnímán jako čas práce. Dny pracovní byly odlišovány od dní svátečních, kdy bylo možné se pobavit, odpočinout si a načerpat nových sil.

Středověká křesťanská Evropa se ve stanovení konání svátečních dnů řídila textem Starého Zákona. Podle textu Bible (1988: 81) má člověk šest dnů pracovat a sedmý den odpočívat, aby si tak připomenul šest dnů Boží práce při tvoření světa a sedmý den odpočinku. *„Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočinku Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách. V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý.“*

Křesťanství však nepřicházelo do středověké Evropy jako první náboženství. Mnohdy nedobrovolně pokřtěné obyvatelstvo tvrdošjně lpělo na oslavách svátků, které neměly s křesťanskými tradicemi nic společného (srov.

VERDON 1996: 17). Vedle církevního svěcení neděle coby volného dne a svátků dalších tak existovaly dny, kdy obyvatelstvo chtělo slavit dny, které byly z pohledu církevního kalendáře dny pracovními. Vznikala tak zvláštní směsice importovaných křesťanských svátků a oslav pojímaných zpravidla s cyklickým chápáním běhu času. Tyto svátky se třeba i různě překrývaly.

V tradiční společnosti nebylo vnímáno striktní vyměření na pracovní čas a volný čas. Prostí lidé se utvářeli jak v pracovní činnosti, tak po skončení jejich práce, protože se v podstatě přesunuli na jiné místo a za jiným účelem a vykonávali pracovní činnost třeba v rámci svého příbuzenstva nebo pomáhali v rámci církve.

3.1 Způsoby naplnění času ve středověku

Tradiční společnost byla společností silně sociálně rozvrstvenou. Příslušníci jednotlivých sociálních skupin mohli prožít své životy bez toho, aby se třeba jen letmo setkali. Rozčlenění společnosti na stavy, vytvářelo nepřekročitelné bariéry, které se projevovaly i ve způsobech trávení volného času. Jinak trávila volný čas šlechta, jinak měšťané, jinak poddaní. Jedno ovšem měli společné všichni: *„Středověký člověk, jenž měl mnohem blíž k přírodě, dával ve svých zábavách mnohem větší prostor svému tělu než svému duchu,“* (Tamtéž: 17).

Obecné představy o středověku, budované na základech informací získaných během povinné školní docházky, svádějí k utváření obrazu středověkého člověka jako člověka veskrze spirituálně laděného, hledajícího během svého krátkého a nejistého života především duchovní hodnoty. Realita však byla poněkud odlišná. *„Život ve středověku byl nesmírně těžký. Většinu roku museli lidé do úmoru pracovat, a pokud byla příležitost bavit se, užívali si takových chvil plnými doušky. Drsné životní podmínky formovaly mravy, které byly přirozené, zemité a hlučné. Zábava byla ventilem, kdy bylo svým způsobem dovoleno vše. Pokud se lidé bavili, toužili mít plné stoly jídla a pití [...] a dostatek příležitosti nevázaně křepčit, zpívat, drsně žertovat a také se oddávat erotickým hrám. Víc od zábavy nikdo nečekal,“* (VONDRUŠKA 2009: 104).

Ve způsobu trávení volného času se příslušníci nižších společenských vrstev snažili napodobovat styl života příslušníků vyšších společenských vrstev,

limitujícím faktorem zde ovšem samozřejmě byl nedostatek finančních prostředků. I méně urozené vrstvy tak mohly napodobovat urozenější ve zvyklostech týkajících se například stolování, stěží však mohly pořádat nákladné hony, rytířské slavnosti a podobně. Naopak i nejhudším vrstvám byly dostupné takové formy zábavy, jako byl tanec, zpěv, hry, zápasení a žertování. Ve stylu chování příslušníků odlišných společenských vrstev nebylo v období raného středověku žádného rozdílu. Panovala otevřenost a spontánnost.

Způsob chování urozených a neurozených ve chvílích volného času se v českých zemích zřetelněji začal odlišovat až ve třináctém století, kdy ze západní Evropy začal na východ pronikat systém nových společenských norem, souhrnně označovaný jako kurtoazie. Tento termín je možné do češtiny přeložit jako dvornost (srov. Tamtéž: 107). Důsledkem pronikání kurtoazie byla snaha odlišit se vybraným chováním od příslušníků nižších společenských vrstev. Nový životní styl a projevy ve volném čase však nebyly přijímány bezvýhradně, takže trvalo poměrně dlouho, než se původní hrubé mravy zjemnily natolik, že v českých zemích žijící šlechtici byli schopni vést společenskou konverzaci s ženami u jednoho stolu a vyrovnat se tak svým protějškům ze zahraničí.

V neposlední řadě charakterizuje způsoby trávení volného času ve středověku, stejně jako života vůbec, všeobecná absence soukromí. Lidé žili v kolektivech širších rodin, a i ti, kteří rodiny pozbyli, se v případě ztráty takového sociálního zajištění snažili co nejrychleji začlenit do náhradních širších společenství, například do oddílů žoldněřů, do náboženských řádů a podobně. Zůstat sám a chtít obstát ve středověké společnosti bylo nesmírně nebezpečné a prakticky nemožné. Vyhnání ze společenství ostatních bylo trestem, který se v důsledku rovnal trestu smrti (srov. LE GOFF, 2003: 27). A jak společně lidé ve středověku žili, tak se i společně bavili a zůstávali v nepřetržitém kontaktu. Individuální trávení volna bylo prakticky nemožné, protože k němu neexistoval prostor.

Duchovní aspekty se do oslav snažila vnášet církev. Již výše bylo uvedeno, že svěcení neděle coby volného dne a církevních svátků pocházelo od představitelů křesťanských církví. I pro ně bylo ovšem za tehdejších primitivních podmínek obtížné zjistit, kdy skutečně nastal čas k oslavám vhodný. I pouhé určení správného

termínu velikonočních svátků mohlo být v odlehlejších končinách nesmírně problematické. Historikové předpokládají, že kupříkladu v poměrech českých zemí se znalost termínů významných církevních svátků stala běžnou až ve dvanáctém století (srov. VONDRUŠKA 2009: 105). U původnějších lidových svátků tento problém odpadal, protože ty byly slaveny tehdy, když byly pozorovatelné přírodní projevy s nimi spojené.

Nejčastějším souvislejším volným časem byla pochopitelně neděle. Její průběh byl po zavedení a upevnění křesťanství zpravidla ritualizovaný. Byl to tedy prostor pro duchovní naplnění člověka ve společnosti s dalšími. Nedělní dopoledne bylo spojeno s návštěvou kostela, kde se odehrávala bohoslužba spojená s kázáním, případně také zpověď a svaté přijímání. Zajímavou skutečností je, že k návštěvě kostela nebyli lidé během středověku církevní vrchností nuceni, účast byla dobrovolná (srov. Tamtéž: 109). Po bohoslužbě následoval bohatý oběd, odbývajícím se již v rámci rodinných společenství, který se mohl protáhnout až do večera a plynule přejít do společné zábavy a radovánek.

Konfrontaci starých a nových zvyklostí spojených s oslavami významnějších svátků se církev zprvu snažila vyřešit pokřesťanštěním pohanských svátků. Tradiční svátek letního slunovratu tak byl v českých poměrech spojen se svátkem svatého Víta a svátek svatého Václava zase nahradil slovanské obžínky (srov. ŽEMLIČKA 1997: 13). Kromě toho se církev snažila i o organizování oslav původnějších svátků v prostorách chrámů. Tato snaha se ale nesešla s pochopením. Bohoslužby mohly stěží nahradit masopustní rej s maskami a jiné lidové rozpustilé způsoby zábavy. Rozdíl mezi „svěcením“ a „oslavou“ svátku zůstával v běžném životě stále přítomný.

Mimo kategorii církevních i lidových svátků se nacházely veřejné slavnosti, jakýsi předobraz státních svátků. Tyto slavnosti byly pořádány například u příležitosti korunovace nového panovníka, jeho významných vojenských úspěchů a podobně. Při těchto slavnostech byly sice nadále zachovávány společenské rozdíly, i níže postaveným však bylo umožněno na těchto oslavách participovat. Do takto shromážděných davů byly rozhazovány drobné mince, případně se podávalo zdarma občerstvení. (srov. Tamtéž: 15)

Navzdory veškeré kolektivitě života ve středověku však i v tomto období

žili lidé, kteří spatřovali smysl svého života ve vymanění se z pout tohoto světa a ve hledání osobního, individuálně laděného vztahu k vyšší skutečnosti. Tento postoj se stává častějším ve čtrnáctém století a souvisí s procesem celkové proměny mentality středověkého člověka, zde konkrétně s postupnou ztrátou úcty k autoritám a s nárůstem vlastního sebevědomí (srov. VONDRUŠKA 2011: 6).

Volba duchovních priorit ve středověku stavěla člověka do mimořádně obtížné situace. Jak bylo již výše uvedeno, oporou tradičních společností byla stabilita sociální struktury. Lidé vydávající se cestou individuálního duchovního hledání tuto stabilitu rozrušovali, protože jejich aktivita se navzájem vylučovala s plněním předepsané životní role.

Výsledky, k nimž takto duchovně hledající dospívali, byly zpravidla v menším či větším rozporu s oficiálním učením církve. To ovšem automaticky neznamenalo, že tento člověk bude také církevními institucemi pronásledován. Rozličné životní osudy takových osob, které se chtěli odlišit je možno zhruba rozdělit do skupin, které lze označit jako skupina světců, trpěných a pronásledovaných. Vypovídá to o tom, že v této době nebyl pro člověka prostor se zachovat jinak než je žádoucí, společnost měla striktní řád a volnočasové aktivity nebo oslavy byly realizovány jako společné události.

Zmíním se zde o poustevnictví, které bylo dobrovolným přijetím závazku odříkání a chudoby, životem na okraji společnosti. Jde o poměrně známý projev extrémní formy zbožnosti. Méně jsou již známy případy takzvaných zavřených, nazývaných též latinsky *inclusi*. Jednalo se o osoby, které se nechaly dobrovolně zazdívat do výklenků nacházejících se v blízkosti kostelů. K udržování jejich nezbytného kontaktu s okolním světem sloužily jen malé otvory ve zdi (srov. ŽEMLIČKA 2002: 479).

Pokusem o nalezení jakéhosi kompromisu mezi požadavky světského života a zájmem o duchovní aktivity byla hnutí stojící mimo oficiální struktury církve, přesto se snažící o kontakt s ní. Klasickým příkladem je hnutí zbožných žen, takzvaných bekyň, které měly svůj protějšek v méně početných, přesto však také existujících skupinkách zbožných mužů, begardů.

Skupiny bekyň a begardů se pohybovaly především v prostředí větších měst.

Spojovala je inspirace chudobou Ježíše Krista a společná ekonomická aktivita. Na rozdíl od řeholníků bekyně a begardi nepodléhali přímé kontrole církve a neskládali řeholní sliby, mohli se proto dle vlastního rozhodnutí vrátit do civilního života. Vzhledem k tomu, že zvláště mezi ženami bylo toto hnutí velmi populární, církev se ho neodvažovala potlačit (srov. SOKOL 1993: 31). V prostředí podobného typu často vznikala mystická duchovní tradice transformace vlastní osobnosti.

Tradiční společnost vnímám jako obyvatelstvo velmi kolektivní a společenské. Lidé velice tvrdě pracovali, ve svátečních dnech odpočívali nebo se účastnili křesťanské události. Řekla bych, že lidé se realizovali především v práci, ve svůj popracovní čas se starali o své rodiny, při slavnostech hodovali a přirozeně se navzájem obohacovali pozitivní energií. Neexistoval termín "volný čas", protože po skončení pracovní činnosti lidé pomáhali svým příbuzným nebo se starali o svoje obydlí, domácnost. Tato společnost postrádala soukromí, na kterém si dnešní doba tolik zakládá. Zdrojem duchovního obohacení byla v této době výhradně církev, která pečovala o všechny svoje bližní.

3.2 Způsoby trávení volného času v novověku

Svoji výchovnou instituci nového typu nazval italský renesanční pedagog Vittorino da Feltre „Dům radosti“. Výchovu uskutečňoval netradičně na základě krásy prostředí a harmonickým rozvíjením těla i ducha, zde si nelze nevšimnout, že dochází při výchovném procesu k hlubokému rozvoji spirituální a duchovní složky. (srov. JŮVA 1995: 17) Pro mě zajímavý poznatek přinesl už Michel de Montaigne, který byl zastáncem toho, že veškeré vzdělání má vycházet z pozorování života. V takovém případě je kladen důraz na rozvoj charakteru, namísto tvrdých racionálních hodnot.

Renesance znovuobjevením ideálu harmonie, souladu duševní a tělesné krásy dala životu člověka nový rozměr. Bylo by však chybné renesanci chápat jako popření duchovních hodnot vycházejících z křesťanství (srov. BRUKE 1996: 25). Renesanční člověk neztratil zájem o hledání duchovních hodnot, odmítal se však smířit s vymezeními stanovenými středověkou scholastikou. Scholastika se snažila o rozumové podepření církevních dogmat.

Renesance je dobou v daleko větší míře přející svobodomyšlnosti, individualismu a autonomii v hledání hodnot. Odmítána je naopak uniformita a jednotnost, a to v jakémkoli směru (srov. KYBALOÁ 2002: 12). Proto je zde daleko obtížnější zachytit charakteristiky ve způsobech trávení volného času v souvislosti s duchovními hodnotami. Nové teoretické úvahy o člověku mají vliv na proměnu typologie lidí. Společnost se ve větší míře diferencuje a spolu s ní i pojetí volného času. Jinak ho tráví obyvatelé měst, vesnic, šlechta, rychle se vzrůstající vrstva kupců, bankéřů a lidí spojených s obchodem, stejně jako budoucí podnikatelé, umělci a další.

V obecné rovině je možné vypořádat postupné mizení ostentativních nebo nápadných projevů vnější zbožnosti a jejich nahrazování niternou orientací na hledání duchovních hodnot. Lidé hledající odpovědi na duchovní otázky jsou méně vnějškově nápadní, obvykle se snaží skloubit svůj zájem s naplněním své sociální role.

Odklon osob důsledněji hledajících odpovědi na otázky duchovní povahy od oficiálních dogmat se projevuje i v jejich inspiracích. Těmi se stávají dosud nepřístupné texty antických autorů či současníků, díky vynálezu knihtisku obecněji stále dostupnější. Renesanční myslitel už „...*nebyl vázán žádnými doktrínami, protivila se mu veškerá nařízení, duchem byl kritik a často až rebelant, byl nepokojným badatelem a experimentátorem ve všech oblastech skutečnosti,*“ (GARIN 2003: 134). Není proto divu, že ve svých bádáních proniká do dosud neznámých oblastí mýtického či mystického výkladu světa. Typickým projevem renesance se stalo prolínání prvků těchto systémů a utváření nového obrazu světa a místa člověka v něm.

Dalším z typických relevantních rysů renesanční doby je odklon od důrazu na posmrtný život. Pozemský život už není pouhým předstupněm k životu věčnému. Renesance se nevzdává ideje posmrtného života, za důležitý ale považuje i život pozemský. Tomu odpovídá trávení volného času lidmi, pro které duchovní otázky nejsou prioritními. Vzhledem ke skutečnosti, že příroda již nebyla pro renesančního člověka neznámým a život ohrožujícím prostředím, stává se, v upravené podobě samozřejmě, vítaným prostředím k trávení volných chvil. Součástí nově budovaných sídel jsou zahrady, přizpůsobené právě k trávení

volného času, příjemnému odpočinku a setkávání přátel (srov. Tamtéž: 135).

V souvislosti s renesancí není možné opomenout ani termín humanismus. Ten upozorňuje na celkově novou orientaci nové kulturní epochy. Středem zájmu se opět jako v antice stává člověk. Tím je postupně nabouráván homogenní, stejnorodý výklad světa, což se však prakticky projeví až s nástupem moderní společnosti.

V oblasti trávení volného času se barokní měšťan vyznačoval umírněností. Byly mu cizí šlechtické výstřelky, plně mu postačoval prožitek rodinné pospolitosti a pocitu domova. Volný čas členů měšťanské domácnosti byl sice stále věnován účasti na veřejných ritualizovaných událostech církevního charakteru, ve stále vyšší míře však přibývaly i oslavy soukromého rázu. Lidský věk už nebyl pouze odhadován, ale zaznamenáván, proto mohla být slavena životní jubilea, podobně jako narození dítěte či svatby.

Barokní doba na rozdíl od současné ovšem stále ještě netabuizovala události spojené s koncem životní pouti. I ty se stávaly náplní volného času. Bylo nepředstavitelné, aby byl některý z měšťanů pohřben bez obřadu. Pohřební obřad se konal v kostele a na hřbitově. Lidem, kteří zemřeli bez příbuzných, šli na pohřeb alespoň spoluobčané ze sousedství. Právě v období baroka má svůj původ připomínání smrti jako nevyhnutelného konce života. Kult zemřelých byl silnější než dnes, péče o hroby byla jednodušší, neboť lidé, stále ještě žijící v uspořádání tradiční společnosti, se méně stěhovali a mohli je tedy snáze udržovat. Mění se však vnímání míst posledního odpočinku: *„Hřbitovy jsou stále méně místem naděje na zmrtvýchvstání zemřelých a stávají se spíše místem památky živých na zesnulé... Takové filozoficko-etické představy se naplňovaly v sentimentálním nebo radostném pojetí a konkrétně vedly ke zřizování pohřebišť jako krajinných zahrad a lesních hřbitovů,“* (JOCKLE 2000: 14).

Duchovní hodnoty byly měšťanskou vrstvou v barokní době vnímány bez rozdílu vyznání jako oblast individuálního hledání. Vzhledem k tomu, že zkoumat vnitřní svět člověka, navíc s takovým časovým odstupem, je velmi obtížné, existuje minimum pramenů, které se touto oblastí zabývají. O charakteristiku spirituálního života měšťanů této doby se pokusil například James Amelang (2004: 311 – 312): *„V době baroka měšťané všech vyznání – katolíci, protestanté, židé – chápali a*

vykládali svět prostřednictvím výrazů z náboženské oblasti. Proto se společenské pojmy řádného a nevhodného chování pojily s individuálními nadějemi a touhami v soustavě náboženského světového názoru, který byl často prosazován dosti úporně. Co nejvíce oddělovalo duchovní život středostavovského měšťana od dalších společenských tříd, byl však jeho vysoce osobní charakter. V každém náboženském táboře měl měšťan sklon k rozvíjení intelektuálně aktivního a do jisté míry individualistického přístupu k Bohu, opírajícího se o vzdělání, zejména cestou osobního rozjímání na základě individuální četby Písma a náboženských děl.“

Nejvýznamnějším reprezentantem německé filozofie a pedagogiky v 18. století je Immanuel Kant, který svým dílem předznamenal vývoj německého i evropského myšlení příštích desetiletí. (srov. JÚVA 1997: 35) Ve své filozofii usiloval Kant překonání jednostranností tradičního racionalismu a senzualizmu. Na jedné straně připouští existenci objektivního světa nezávisle na subjektu, na druhé straně chápe naše poznání jako uspořádání chaosu počitků podle vnitřních nazíracích a logických forem, kterými jsou prostor, čas a příčinnost. Poznat můžeme pouze jevovou stránku skutečnosti, zatímco její podstata, kterou nazývá Kant "věc o sobě", je pro nás nedostupná. V oblasti morální zdůrazňuje Kant "kategorický imperativ" existující v člověku jako morální norma, která ho zavazuje jednat tak, aby toto konání se mohlo stát obecným zákonem. Morální norma úzce souvisí s hodnotovým systémem.

Novověká společnost odmítá uniformitu a je otevřená svobodné mysli. Do popředí se dostalo téma přírody, které bylo inspirací pro umění, zdrojem energie a lidé k ní chovali úctu. Renesance upustila od víry v posmrtný život a soustředila se více na ten současný pozemský. V baroku byl kladen důraz na rozloučení se zesnulým v podobě obřadů a pohřbů. Z předcházejícího textu je také patrné, že lidé se podílejí na křesťanských událostech a oslavách nebo veřejných akcí, ale objevují se události soukromého rázu. Církev přestává být jediným zdrojem duchovního života. Je to období hledání a dožadování se rozumových vysvětlení.

4 Moderní společnost a volný čas

Tradiční společnost byla již výše s ohledem na téma této práce charakterizována především jako společnost neznající protiklad pracovní doby a volného času. Pro moderní společnost je naopak striktní oddělení pracovní doby od volného času jedním z nejcharakterističtějších rysů. Lidé se začali potýkat s vlastním časem a prostorem určeným ke svým vlastním aktivitám. Vznikají tím nová volnočasová pojetí jako je sport, relaxace, ruční práce, regenerace těla i duše nebo meditace.

Řemeslnická malovýroba byla ve stále vyšší míře vystavována konkurenci nově vznikajících manufaktur a továren, které nemohla dlouhodobě odolávat. Praktický zánik řemeslnické malovýroby uspíšilo i rušení cechovních výhod, jimiž tradiční společnost dosud korigovala konkurenci mezi výrobci. (srov. JOCKLE 2000: 17). Novou podmínkou životaschopnosti se stal úspěch na trhu, ať už se jednalo o trh statků či trh výrobních faktorů.

Můžeme si také všimnout, že se pomale stupňuje tlak společnosti na jedince, který je nucen se svým způsobem prosadit nějakou činností za účelem zisku, která může být bezohledná a bezduchá. Tímto se postupně rýsuje důležitost aktivního odpočinku jako reakce na psychicky náročnou práci, soutěživost a společenský nátlak.

Ti, kdo na trhu jako samostatně výdělečně činné z nejrůznějších důvodů osoby neuspěli, byli nuceni odcházet do továren a hledat v nich jako námezdně pracující obživu. Za účelem dosažení vyšší efektivity práce byla pracovní činnost ve stále vyšší míře rozdělována mezi jednotlivé zaměstnance, kteří se specializovali na pouhý jeden či několik málo pracovních úkonů (srov. MONTOUSSÉ, RENOARD 2005: 144). Důsledkem toho byla nutnost součinnosti všech zaměstnanců podniku. Na této rovině byla v lidech podporovaná samozřejmá spolupráce a spoluúčasť, což má pozitivní dopad nejen v pracovním, ale i volném čase člověka, kdy dochází také k rozmyslu o hodnotách. Zaměstnanci společně do svého zaměstnání přicházeli, společně z něj odcházeli, protože jen tak mohli vyrábět a získávat prostředky k obživě. Sdíleli společnou pracovní dobu a volný čas měli také ve stejné době. To hrálo zásadní roli při formování způsobů trávení

volného času v moderní společnosti, především v míře jeho organizovanosti.

Nově vznikající velkosériová průmyslová výroba nebyla stejnoměrně geograficky rozprostřena, ale naopak koncentrována v místech, kde to bylo pro investory nejvhodnější. Aby bylo možné získat dostatečný počet obyvatel a zaměstnanců průmyslových center, bylo třeba odstranit omezení zděděná z období existence tradiční společnosti. Jako zastaralá byla rušena instituce nevolnictví, i když poddanství ještě přetrvávalo.

Další motivací k uskutečnění tohoto kroků vedoucích k umožnění horizontálního pohybu obyvatel byla nastupující populační exploze. Nebylo již možné spoléhat na to, že tradičním způsobem vedené domácnosti dokážou poskytovat obživu všem svým členům. Pravidla pro setrvávání či opouštění rodinného majetku byla v rámci Evropy nastavována různým způsobem, obecným rysem přechodu od tradiční k moderní společnosti nicméně je zánik vícegeneračních rodin a přechod k rodině nukleární, tedy rodině tvořené generací rodičů a generací jejich dětí. (srov. Tamtéž: 149) Tyto rodiny vytvářeli právě ti, pro něž v jejich rodištích nezbyvalo místo.

Horizontální pohyb společnosti byl zajisté zdrojem velkých obav těch, kdo k němu byli okolnostmi donuceni. Na druhou stranu ovšem poskytoval šanci ke společenskému vzestupu. Stabilní sociální struktura, v níž bylo postavení prakticky každého člena společnosti určeno postavením jeho rodičů, byla rozbita a nahrazena vysokou sociální mobilitou. Nikde nebylo předem určeno, že z venkova přicházející nádeník musí ve městě také jako nádeník zemřít. *„Jedinci v průmyslové společnosti mají status svobodných a autonomních občanů, který jim tradiční společnost upírala, a před zákonem jsou si rovni. Obecně lze tedy říci, že jedinec nemusí setrvávat na jedné pozici v sociální hierarchii a že samotná hierarchie se neustále obměňuje, což znamená, že sociální status určité skupiny je vždy relativní,“* (MONTOUSSÉ, RENOUEAU 2005: 145).

Posilování mocenského rámce vytvářeného moderním státem je snad nejvýraznějším odlišujícím znakem tradiční a moderní společnosti. Stát, koncentrující svou pozornost původně pouze na zajištění chodu nezbytně potřebných institucí spjatých se zajištěním bezpečnosti a zákonnosti, svou úlohu v moderní společnosti posiluje angažovaností v celé řadě jiných oblastí. Z hlediska

proměny vnímání volného času je nejdůležitější angažovanost státu v oblasti sociální.

Poskytování sociálních služeb bylo dosud v rámci tradiční společnosti úkolem domácnosti. V moderní společnosti již nukleární rodiny nejsou schopny se tohoto úkolu ujmout. V zájmu zachování sociálního smíru se ho proto ujímá v různé míře stát. (srov. Tamtéž: 148) Především oblast školství a zdravotnictví se stává příležitostí k působení kvalifikovaných pracovních sil, které početně posilují měšťanstvo a dávají tak základ ke vzniku střední třídy, pro moderní společnost nejtypičtější. I tito příslušníci střední třídy, ač třeba sami samostatně výdělečně činní, přijímají ideu rozdělení svého života na profesi věnovanou pracovní dobu a svůj volný čas.

Domnívám se, že na uvedených odborných názorech a informacích je patrné, že lidé začínají prokazovat v souvislosti s prací boje a soutěživost, ovšem situace není zdaleka srovnatelná s dnešní problematikou nezaměstnanosti. Práce v této dějinné etapě přestává být samozřejmostí a člověk se začíná snažit a o práci usilovat. Dochází k rozpadům velkých rodin a lidé převážně zaopatřují pouze nukleární rodinu, z důvodu neschopnosti uživit a pokrýt potřeby rozrostlé rodiny. Stát se začal značně angažovat v oblasti školství, zdravotnictví a sociálních věcí. Zaznamenáváme vysokou sociální mobilitu a stěhování za prací. Ve volných chvílích se objevují aktivity jako odpočinek, četba, bohoslužba nebo jiná forma relaxace. Důležitým poznatkem je, že lidé už se nemohou spolehnout sami na sebe nebo na někoho z rodiny, člověk je v případě potřeby odkázán na stát a co se týče finančního příjmu, je nucen se prosadit. Je k zamyšlení, zda právě tady nedochází ke kompenzačnímu volnočasovému pojetí a potřeby se odreagovat.

4.1 Nástup moderní doby a jejích hodnot, obrat ve způsobu trávení volného času

V pomyslném žebříčku příčin obratu ve způsobu trávení volného času a jeho vnímání by jedno z předních míst zajisté náleželo odstranění negramotnosti.

Negramotnost je značným sociálním handicapem, zvláště potom v moderní společnosti, kde je předávání informací ve stále vyšší míře zprostředkováno

neosobními komunikačními kanály. To si uvědomovali především ti, kdo negramotností sami trpěli a byla jim překážkou k sociálnímu vzestupu a postihovala je celkově. Osvojení si čtenářských dovedností tak bylo během devatenáctého století u mnoha osob motivováno ne snahou vyplnit volný čas jako dosud, ale způsobem, jak získat vědomosti. „*A touha vzdělávat se prostřednictvím knih zůstala hluboce zakořeněná mezi dělníky, a zejména v případě dělníků kvalifikovaných,*“ (VERDON 1996: 237).

Volný čas se stal tedy hlavně pro kvalifikované dělníky nejen příležitostí k volnočasové aktivitě, ale k poučení a pracovním možnostem. Osobně zde zaznamenávám, že již dochází k větší volbě ve volnočasovém vyžití. Užitečné je v této době trávit volný čas vzděláváním se, což dělníky mohlo svým způsobem naplnit a dopomoci ke splnění nějakého vnitřního očekávání. Zpřístupnění knih nejširším lidovým vrstvám bylo umožněno prostřednictvím knihoven. Vlastnictví knihy bylo ještě po celé devatenácté století nesamozřejmou a vysoce nadstandardní součástí života (srov. LENDEROVÁ 2009: 334). Hlavní úlohu v tomto ohledu sehrály obecní a městské knihovny, vznikající v prostředí českých zemí od čtyřicátých let devatenáctého století. Dostáváme se tímto k jedné z nejvíce preferovaných volnočasových aktivit i v současnosti, kterou je četba knih. Čtení nám přináší nové poznání, ale také svým způsobem odpočinek a relaxaci. Četba je volnočasovým duchovním výrazem člověka.

V první polovině dvacátého století byla vzdělávací úloha knih a periodik doplněna působením rozhlasu. Rozhlas se stal hromadným sdělovacím prostředkem, který podstatně přispěl k šíření kultury vyšších společenských vrstev mezi širší společnost. Přejímání kulturních vzorců vyšších společenských vrstev následovalo také ve stylu oblékání, bydlení, stravovacích zvyklostí a podobně.

Přirozeným důsledkem vzdělávání se byla uvědomění si své role ve společnosti a touha změnit ji k lepšímu. Prostředky vedoucí k tomuto cíli byly posuzovány různě, nicméně bez ohledu na jejich výběr byla důsledkem těchto snah vyšší organizovanost. (srov. Tamtéž: 335) Jedinci se shodnými či totožnými ideami se spojovali do nejrůznějších spolků, svépomocných družstev, organizací, jejichž činnost později přerostla do podoby politických stran. K posílení těchto aktivit přispělo rozšiřování volebního práva na stále širší skupiny obyvatelstva. Do této

skupiny je možné zařadit i činnost nejrůznějších ženských spolků, které usilovaly o zlepšení postavení žen.

Devatenácté století je zároveň i dobou počátků existence různých spolků, jejichž cílem nebylo společnost zásadním způsobem měnit, ale přispět především k rozvoji vlastní osobnosti.

Jedním z negativních důsledků městského stylu života byla absence přirozeného pohybu a tělesného zatížení. Těžkou prací v továrnách ve stále vyšší míře vykonávaly stroje. Z tohoto důvodu se velmi populární činností stal sport. Inspirací pro Evropu byla v tomto ohledu Velká Británie. *„Snad v žádném oboru neohlásil moderní věk svůj nástup výrazněji než při šíření skupinových, závodních a masově organizovaných sportů s pevnými pravidly. V minulosti se sport obvykle pokládal za doménu zahálčivých, povrchních a prostopášných lidí, dokonce snad i buřičů - „sportovní setkání“ často sloužila jako záminka pro vlastizrádná shromáždění nespokojených šlechticů a jejich stoupenců. Začátkem devatenáctého století se však náhle na sport začalo pohlížet jinak – začal být ztotožňován se zdravým cvičením na čerstvém vzduchu a (co je ještě důležitější) s morální očistou: Mens sana in corpore sano,“* (JOHNSON 1998: 540).

Obdobou sportu pro méně soutěživé se stalo provozování tělovýchovných aktivit či turistiky. Ne náhodou sahají až do devatenáctého století počátky Sokola, Orla, Klubu českých turistů a podobně. Výhodou těchto volnočasových aktivit byla možnost vyjádření vlastního ideologického postoje, což bylo v době sílícího nacionalismu považováno za společensky žádoucí. Výrazem politických sympatií se však stejně dobře mohla stát i obyčejná návštěva divadelního představení.

Bylo by ovšem chybou chápat moderní společnost jako společenství, které hledá ve všech volnočasových aktivitách projev nějakého občanského postoje. I v této době existovaly formy trávení volného času, které měly volný čas lidí jednoduše vyplnit podle jejich představ a výběru. Jednalo se zde především o kolektivní aktivity, během nichž se jejich účastníci snažili odpoutat se od svého obvykle těžkého životního údělu. Nesmíme zapomínat na to, že převážná část devatenáctého století byla dobou minimálních sociálních jistot, opakujících se hospodářských krizí a bankrotů. Lidé pak řešili svou situaci různě: *„Někteří trávili hodně času v kabaretech. To bylo místo, kde chudý člověk, žijící v ubohých*

podmínkách, nacházel trochu lidského tepla, kde se mohl potkávat s jinými lidmi a diskutovat s nimi. V 19. století se rovněž objevily hospody, v nichž se zpívalo,“ (VERDON 1996: 237).

Nevyhnutelným důsledkem koncentrace obyvatelstva ve velkých městech byla jeho anonymita a následná ztráta sociální kontroly. Pro ty, kdo se ocitli v obtížné životní situaci, potom nebylo snadné odolat touze po alkoholu či jiných návykových látkách. Problematika alkoholismu v moderní společnosti je zpracována nejen v sociologických studiích, ale i v beletristických dílech. Reakcí na nemírné pití alkoholu byl vznik různých abstinenčních hnutí a sdružení.

Usměrňovat nenaplněný čas svých občanů se do jisté míry snažila i státní moc. Toto tvrzení platí především pro totalitní státy, jako byla fašistická Itálie, nacistické Německo nebo Sovětský svaz. Ovšem také některé demokracie ve snaze vyrovnat se v této oblasti ostatních financovaly aktivity, které byly považovány z celospolečenského hlediska za přínosné. *„Organizace volného času probíhala od shora dolů. „Lidová kultura“ znamenala spíše popularizaci elitní kultury než vytvoření kultury nové. V Sovětském svazu se za vhodnou formu rekreace pro znaveného proletáře, který strávil celý den tvrdou prací a snažil se dosáhnout nových rekordů v továrně na traktory, pokládala návštěva opery. Volný čas byl v každé zemi organizován tak, aby odpovídal dané národní kultuře. V Británii bylo důležité dodržování dne odpočinku a Alderman Roberts vedl kampaň proti nedělním zápasům v Granthamu s velkým odhodláním beze špetky humoru, jak bylo pro tuto rodinu charakteristické. V Itálii řídil aktivity Dopolavora obraz o tom, co je skutečně italské,“* (VINEN 2007: 169 – 170).

Institucí, která měla stále vliv na trávení volného času s přínosem duchovních hodnot, byla církev. Její role v této oblasti byla vzhledem k pokračující sekularizaci života však jen okrajová a docházelo k omezování církevního vlivu. Pravidelná nedělní návštěva kostela byla již záležitostí osobní volby, stejně jako účast na jiných církevních slavnostech. Aktivity církve byly zaměřené především na mládež.

Ze Spojených států dorazila během první poloviny dvacátého století do Evropy tendence organizování volného času zaměstnanců zaměstnavateli. Tato snaha ideově vycházela z úvahy o zaměstnanci, který poskytne nejlepší pracovní

výkon tehdy, pokud bude přicházet do zaměstnání zdravý a náležitě odpočínutý. Takový firemně paternalistický přístup bylo nejnázší uvést do praxe v kapitálově silných firmách. Všeobecně známé jsou v tomto ohledu aktivity Baťova koncernu.

Spíše individuální formou trávení volného času byla práce v zahrádkářských koloniích, které vznikaly v bezprostředním sousedství průmyslových měst (srov. JOHNSON 1998: 543). Tento trend „návratu k přírodě“ se týkal především sociálně slabších vrstev, kterým poskytoval iluzi vesnické soběstačnosti a uspokojení nostalgické touhy po starých jistotách. Vypadá to, že lidé se dožadují tradičních hodnot a jistot, jsou nestálí a východisko jim poskytuje návrat ke svým kořenům ne vesnici a v okolí přírody. Není scestné zamyslet se nad tím, zda člověk ke svému životu nepotřebuje pouze pokrytí svých základních potřeb a přírodu a rodinu. Otázkou je, co je tedy podstatou lidství.

Informace o způsobech trávení volného času moderní společností je třeba ještě doplnit o údaje týkající se jeho rozsahu. Jestliže byla pracovní doba jednoznačně oddělena od doby volna, potom je možné též daleko přesněji než v případě společnosti tradiční určit její rozsah.

Nástup moderní společnosti byl nesnadným obdobím především pro námezdně pracující. Čtrnácti-, dokonce i šestnáctihodinová pracovní doba nebyla žádnou výjimkou. Úlevu představovalo až teprve během devatenáctého století probíhající zkracování pracovní doby. I tak zabírala ale pracovní doba značnou část všedního dne: „*Pro průměrného průmyslového dělníka byla běžná desetihodinová pracovní doba a čtyřiapadesátihodinový týden*, (STURMER 2005: 15). Trend zkracování pracovní doby byl silný zejména v období let 1880 – 1914 (srov. MONTOUSSÉ;RENOUARD 2005: 144), kdy byla v některých zemích zavedena osmihodinová pracovní doba.

Placená dovolená byla pro většinu pracujících něčím naprosto neznámým. Její zavádění, stejně jako zavádění volných sobot, bylo až záležitostí dvacátého století. Připočteme-li k tomu odbourání mnoha církevních svátků, je možné konstatovat, že v počátcích moderní společnosti existovaly silně početně zastoupené vrstvy, které měly méně volného času než lidé žijící v tradiční společnosti.

Placená dovolená byla původně obvykle dvoutýdenní, teprve po druhé světové válce se v Evropě v rámci budování sociálně tržních ekonomik prodlužovala na obvyklé čtyři či pět týdnů. „Vzhledem k tomu, že délka dovolené obvykle nezávisí na počtu odpracovaných let, mohou ji pracující využít už v prvních letech zaměstnání,“ (WEGS 2002: 175).

Ať již byla dovolená jakkoli dlouhá, byla považována za výjimečnou část roku, kterou je třeba též výjimečným způsobem strávit. Jak sílil trend přejímání životních zvyklostí vyšších společenských vrstev, bylo i ve stále vyšší míře napodobováno jejich chování. Standardem se tedy stalo opuštění „starostí všedního dne“ a vycestování z místa trvalého bydliště.

Místy navštěvovanými během dovolených se stala vyhledávaná letoviska, která již tehdy podléhala ve své oblíbenosti módním trendům. Známy centry se staly některé z lázní, k nimž brzy přibyla řada nových. Oblíbeným místem sílící střední vrstvy se stalo jadranské pobřeží, v zimě potom hory.

Z kapitoly vyplývá, že se do popředí dostává četba, z jednoho pohledu jako nástroj k získání pracovního uplatnění a získání kvalifikace, z druhého pohledu četba poskytuje jedinci duchovní rozměr. Přicházejí volnočasové sportovní aktivity, setkání spolků, lidé se angažují na veřejném životě. Nastupuje doba sdělovacích prostředků, lidé se také začínají potkávat v restauračních zařízeních. Zcela nový pojem, který se objevil, je dovolená, která se stává výjimečným zážitkem roku. Dovolená je prostor pro člověka, který může využít podle jeho přání a potřeb, je to prostor pro odpočinek, získání nové energie a možnost uspokojovat duchovní i spirituální potřeby. Lidé se věnovali duchovnímu životu prostřednictvím Církve, ovšem nedělní bohoslužba byla v této době již zcela dobrovolná záležitost.

4.2 Sekularizace společnosti a její životní styl

Jedním z hlavních znaků, kterým se moderní společnost odlišuje od společnosti tradiční, je sekularizace jejího života. Zesvětšťování společenského života je možné pozorovat hned v několika oblastech:

- 1) Náboženství již není organizačním principem duchovního a společenského života.

- 2) Církev ztrácí některé své funkce, které plnila v tradičních společnostech a postupuje naopak posilujícímu státu.
- 3) Dokončuje se proces započatý u některých společenských vrstev už v novověku, kdy víra přestává být veřejnou záležitostí a stává se záležitostí čistě soukromou (srov. MONTOUSSÉ; RENOUARD 2005: 97).

Omezením moci církve dochází k různorodým výkladům světa. Významně se posiluje zejména vědecké chápání světa a filozofický přístup vnímání.

Mnozí z vědců a lidí vědeckému výkladu světa nakloněných toto nepovažují za zásadní problém. Svůj světový názor chápou jako výsledek přirozeného vývoje poznání, kdy původní víra v nadpřirozeno je nahrazována vírou v sebe samého. Vesmír je uzavřený systém, do nějž není možné zvnějšku zasahovat (srov. SIRE 1993: 40).

Přijetí této teze za vlastní samozřejmě radikálně mění životní priority a to včetně způsobů trávení volného času. Duchovní aktivity organizované za účelem naklonění si vyšší moci postrádaly pro naturalisty své opodstatnění. Tím se ovšem otevřel prostor pro popularizaci sekularizovaných náboženských forem.

Sekularizovaná moderní evropská společnost sice byla zvláště v meziválečné době hluboce zasažena morem totalitních ideologií, neznamená to ale, že této nákaze podlehl všichni. Řada příslušníků moderní společnosti našla své duchovní jistoty v rámci filozofie.

Filozofie disponuje ve srovnání s vědeckým přístupem ke světu jednou nezanedbatelnou výhodou. V jejím případě totiž odpadá nutnost tematické redukce, což znamená, že filozoficky orientovaný jedinec se může zabývat celým světem. Je možné, ovšem není nutné se rozumově zabývat pouze tím, co prokázala věda. Záběr filozofického hledání proto bývá daleko širší. Filozof si klade otázky obecnějšího rázu a v důsledku toho i zpravidla k odpovědím obecnějšího rázu také dospívá. (srov. Tamtéž: 42)

Druhá polovina devatenáctého a první polovina dvacátého století se tak stávají obdobím neobvyklého rozmachu a různorodosti filozofických škol a směrů. Díla filozofů jsou zásluhou praktického odstranění analfabetismu vydávána a čtena

v daleko vyšší míře, než tomu bylo dosud. S filozofickými názory ovšem není nutné seznamovat se pouze touto formou. Pronikají do umění, zvláště do beletristické tvorby a do světa filmu. Široké masy jsou tak konfrontovány s názory voluntaristů, pragmatiků, existencionalistů a jiných. Myšlenky v nich obsažené jsou dílem přijímány, dílem odsuzovány. (srov. Tamtéž: 44) Filozofie je jistým způsobem realizace člověka filozofa. Může to být zájem, ve kterém vyniká a nalézá se v něm, samozřejmě za předpokladu všeobecného přehledu.

Tendence hledání duchovních hodnot pokračuje skrze mystický, mýtický výklad světa. Naopak, sekularizace života moderní společnosti tuto tendenci ještě posílila. Ztráta kontrolní funkce církví vedla k neobyčejnému rozmachu těchto forem, jejich vzájemnému míšení a přejímání prvků až exotického charakteru.

V některých společenských vrstvách, dokonce však i v celých geografických oblastech se stal populárním spiritismus. Ze Spojených států pocházející víra v možnost komunikace s duchy zesnulých formovala duchovní život nejen samotných účastníků spiritistických seancí, ale i jiných osob. *„Spiritismus můžeme definovat jako snahu o kontakt s mrtvými. Spiritisté věří, že je možné toho dosáhnout pomocí tzv. média (jedince obdařeného paranormálními schopnostmi) a že tak lze přijmout zprávy z onoho světa. Služeb médií často používají lidé, kterým zemřeli blízcí přátelé nebo příbuzní. Usilují pak o kontakt s „říší mrtvých“. Pro mnoho lidí je takové počínání něčím naprosto normálním...“* (RAEPER 1994: 166).

Nezaměňujme ovšem dva rozdílné pojmy spiritismus a spiritualita. Spiritismus se zajímá o kontakt se zesnulými, kdežto spiritualita je náboženské duchovní vyjádření. Spiritismus zde zmiňuji, protože je to ojedinělý jev, který je v této práci důležitý, protože se v podstatě týká přesahu pozemského života.

Kombinací prvků východních a západních myšlenkových proudů potom vznikla celá řada spolků, jako byla Teosofická společnost Heleny P. Blavatské, antroposofie Rudolfa Steinera, kroužky kolem osob, které o sobě tvrdily, že jsou nadány magickými či věšteckými schopnostmi a podobně. Působení těchto organizací není možné považovat za pouze okrajové, s jejich činností se můžeme setkat dodnes. Rudolf Steiner je například tvůrcem systému waldorfské pedagogiky, jejímiž principy se řídí i některá současná vzdělávací zařízení (srov.

GRECMANOVÁ 1996: 6).

Spirituální oblast můžeme chápat jako jednu z dimenzí lidské osobnosti, k níž náleží mimo jiné sféra fyzická, kognitivní, emotivní a sociální. S tímto východiskem byla rozvržena teorie spirituálního vývoje osobnosti. Snahy o vymanění z psychologizující a redukcionistické determinace jsou v současné době uskutečňovány religionistickou interpretací náboženských zkušeností, jež v některých případech opouští východiska křesťanské teologie. Výchova duchovního vývoje dítěte různého věku závisí na tělesných, mentálních, emocionálních a sociálních podmínkách.

Kapitola vypovídá o tom, že volnočasové a duchovní potřeby jsou uspokojovány prostřednictvím filozofie a různých nových myšlenkových spolků a uskupení. Narůstá zájem o mystiku, esoteriku, tajemno. Lidé se zajímají o něco nepoznaného, co je přesahuje, bádají po nových jevech, jsou svobodní, volní a skýtá se jim nekonečno možností. Převládá také umění, četba a tvorba, píšící se originální nezapomenutelná literární díla.

5 Postmoderní společnost a volný čas

Společnost došla do fáze, kdy převládá názor, že náboženství je čistě soukromá věc, výklad světa je soustředěný na spásu duše a že věřící by se měli soustředit spíše na svůj vztah k Bohu a jiným lidem. Ve skutečnosti je náboženství stejně jako lidé společenské, zaměřené na vedení života a dobré jednání. Společenství věřících je celek, do nějž patří i ti co již zemřeli nebo co se teprve narodí. Nezbytnou součástí víry je úcta k předkům a zodpovědnost za svět a jeho budoucnost (srov. SOKOL 2004: 6). Problém spočívá v neschopnosti lidí pochopit staré formy, prožitky a obyčeje, protože se příliš změnily společenské podmínky.

Je rozdíl mezi náboženstvím a vírou. V některých výkladech je víra považována dokonce za kritiku náboženství. K definici náboženství je nutné se vzdát odstupu, náboženství je věc silně osobní, a přestat se zajímat o to, koho oslovuje. Naopak je nutné se zajímat o povahu a obsah projevu, ač to není dobře uchopitelné a zformulovatelné do pojmů (srov. Tamtéž: 50). *„Základní vrstvou náboženství je soustavná, artikulovaná a společná lidská odpověď na fakt života a existence chápaných jako dar. Náboženství vyjadřuje vděčnost za život a obavu o něj.“* (SOKOL 2004: 51) Život, láska, své děti, štěstí, to si člověk nemůže nijak opatřit, ale může se o ně starat. Nejedná se o samozřejmost. Je-li si toho vědom, hledá způsob, jak odpovědět a jak jednat, aby o dar nepřišel. Proto současně vyjadřuje vděk. Až na druhém místě se ptá, od koho dar pochází. Náboženství je soustavné, aby se odlišilo od prchavých a přechodných nálad a stavů, jde o postoj víceméně trvalý. Protože se postoj musí projevovat navenek, mezi ostatní, měl by být schopný vyjádření. Náboženství jako vděčnost přestalo být v Evropě samozřejmé v 17. století.

Vyjádření “Všední a sváteční” se věnuje základní podmínce pro vznik náboženství, rozlišení všedního a slavnostního. Toto rozdělení velice souvisí s odlišováním pracovní a nepracovní činnosti a pohledem na časový rozměr. Všední je to, co se odehrává den co den. Vyznačuje se efektivitou a racionalitou, důležitý je výsledek, ne konání samotné. Vzniká rutina vedoucí k otupení a změně pohledu na věci i lidi kolem. Sváteční z této rutiny vybočuje, záleží více na konání a zážitku než na výsledku. Střídání všedního a svátečního je nejefektivnějším způsobem

obranu proti otupělosti, ale také upozorňuje odlišení všedního a záživného. Dříve byly příležitosti k setkání celého společenství a slavily se tedy kolektivně, běžný život probíhal v rodině. Účast na nich byla povinná, obnovovala se při nich soudržnost společnosti, vazby nejen mezi právě přítomnými, ale i nepřítomnými, již mrtvými nebo ještě nezrozenými. Neúčast znamenala vyloučení ze společnosti, účast přijetí do společnosti. Obsah a provedení svátků se může lišit, všude však jsou jisté společné formy: obřad či rituál, zpěv, tanec, společné jídlo a pití, často i oběť. Současně se ovšem jedná o manifestaci síly a bohatství společnosti a oslavu jejich původců. Společenství je takto trvalé – slavná minulost a dobrá přítomnost dávají naději do budoucnosti. I proto je součástí svátků iniciace, uvádění mladých mezi dospělé. Svátky se odehrávají na určitých místech, které se tím stávají posvátnými, kdy rituál posvěcuje kostel, mešitu nebo synagogu (srov. Tamtéž: 32).

Jsou různé druhy svátků. Nejstarším typem jsou svátky přírodní: změny ročních období, výrazné změny dlouhodobého počasí, sklizeň úrody. Z přírodního cyklu byla odvozena i myšlenka zániku a znovuobnovení společnosti (viz svátky na podzim a na jaře). Významnější jsou svátky kosmické – měsíční a sluneční cyklus. Lze je dobře předvídat a pozorovat. Oba vedly ke vzniku kalendáře, od měsíčních fází jsou odvozeny týdenní cykly (srov. SOKOL 2002: 29).

Události osobní a rodinné jsou dalším důvodem k oslavám. Jde především o sňatky, úmrtí (pohřby jsou první známkou lidské kultury) a iniciační rituály. Rozmanitost rozlišení všedního a svátečního je obrovská a rozpoznání závisí na kulturních znalostech.

Ideové základy postmoderní společnosti vytyčuje postmoderní filozofie dále v podobě různých proudů filozofického myšlení. Jejich společným prvkem je neuchopitelnost a právě odmítání jasných základních principů. Postmoderna si hájí právo říkat každou chvíli něco jiného a roli hrají úhly pohledu.

Neurčitost postmoderní filozofické koncepce je mnohdy záměrná. Postmodernisté usilují o pluralitu názorů a pojetí, pluralitu celé společnosti. To má samozřejmě, jak bude ještě konkretizováno v následujícím textu, vliv na uspořádání hodnot vyznávaných postmoderní společností.

O postmoderní společnosti mnozí autoři hovoří jako o společnosti volného

času (srov. VERDON 1996: 237). Tvrdí, že ve srovnání s tradiční společností má člověk dneška daleko více volného času. Toto tvrzení je však poněkud zjednodušené. Zkracování pracovní doby bylo sice typické pro období let 1945 – 1980 (srov. MONTOUSSÉ; RENOUARD 2005: 144), od té doby však k podstatnějším změnám nedošlo, a pokud ano, potom naopak k prodloužení doby strávené v zaměstnání. Příčina toho je spatřována v proměně sociální struktury postmoderní společnosti.

Fungování moderní společnosti bylo založeno na silné střední vrstvě pracovitých, spořivých a názorově obvykle konzervativních lidí se středním vzděláním. Tato vrstva díky vlastnímu materiálnímu zabezpečení vytvářela podmínky pro chod institucí, které s trávením volného času souvisejí. Všechny již výše uvedené převažující způsoby trávení volného času v moderní společnosti vyžadují jednak dostatek samotného volného času a jistotu, že jej bude možné čerpat.

Sociální struktura postmoderní společnosti se však mění. Sociální nerovnost v ní se nesnižuje, naopak zvyšuje. Silná střední třída mizí, grafické zobrazení sociálního rozvrstvení společnosti nabývá namísto dřívějšího tvaru připomínajícího cibuli stále zřetelněji tvar přesýpacích hodin, jejichž horní polovina, tedy horní vrstva je pochopitelně početně daleko slabší než dolní polovina, dolní vrstva společnosti. (srov. Tamtéž: 146).

Proměna samotného vnímání a způsobů trávení volného času bude nepochybně souviset s nastupující postupnou destrukcí sociálního státu. Od krácení penzí, nemocenské, podpor v nezaměstnanosti a sociálních dávek, zavedení spoluúčasti na léčení a školného za současného zvyšování daní lze očekávat propad životní úrovně nižší střední vrstvy. U vyšší střední vrstvy se dá očekávat vyšší míra nejistoty v profesní kariéře. Horní vrstvy budou stále bohatší, naopak dolní stále chudší.

Útok na střední vrstvy a její dosavadní životní standard je součástí tlaku, kterému je struktura postmoderní společnosti vystavena v rámci probíhající globalizace. Být z globálního hlediska konkurenceschopný znamená být flexibilní. Flexibilita je vysvětlována jako větší míra svobody pro zaměstnance, jako vyšší dávka jeho autonomie. Ve skutečnosti však často znamená ztrátu jistoty

zaměstnání, práci na neplnohodnotné úvazky, neproplácení dalších nákladů spojených s udržení si pracovního místa. „*Pokud by snad chtěl někdo odpočívat, svačit, rekvalifikovat se, musí si na to obstarat peníze odněkud odjinud. Nikdo mu nebere svobodu sám se rozhodnout, jak si to zařídí,*“ (KELLER 2001: 103).

Globalizace zvyšuje míru nejistoty v postmoderní společnosti. Ideálem moderního světa se stává nikým a ničím neukotvený jedinec, člověk, ochotný se kdykoliv vzdát svého volného času a kvůli alespoň nějakému výdělku a v obavách z narůstající nezaměstnanosti být k dispozici vždy, když je to zapotřebí. (srov. Tamtéž: 105) Naproti tomu si poté potřebuje řádně odpočnout nebo zcela “vypnout“. Tento trend má samozřejmě vliv na způsoby trávení volného času. Člověk si vybírá z široké škály volnočasových aktivit, vzdělávání a hledá útočiště a alternativní jistoty. Nejistota jedince je uspokojována prostřednictvím kvalitní volnočasové aktivity, což směřuje k hledání naplnění a k hledání smyslu, možná spirituálního ubezpečení. Dnešní doba opomněla smysl křesťanských událostí a oslav, které uctívají naši zemi, naši kulturu, naše blízké, přírodu a vzájemnou pospolitost.

5.1 Současné preference ve způsobech trávení volného času

Hlavním faktorem, který ovlivňuje preference příslušníků postmoderní společnosti ve způsobech trávení volného času, je masovost kultury, v níž žijí. Nikdy jindy v historii lidstva nebyla kultura v takové míře dostupná všem lidem bez rozdílu postavení ve společnosti. Kromě finančních limitů neexistují žádné, které by bránily dolním vrstvám konzumovat stejnou kulturu, kterou mají k dispozici nejbohatší. To stejné platí ne jen o kulturních zážitcích, ale i o duchovních prožitcích a všech rozmanitých alternativách volného času. V současnosti máme možnost neskutečné volby ve všem až to společnosti třeba “neprospívá“.

Rozhlasový a televizní signál, stejně jako internet, je šířen bez ohledu na společenskou stratifikaci. Masovost současné kultury může být posuzována z různých hledisek. Na jednu stranu je masová kultura oceňována pro svou demokratičnost, přístupnost velkému množství lidí. To vytváří vhodné podmínky k demokratizaci života postmoderní společnosti (srov. BURIÁNEK 1996: 99). Na

druhou stranu však masová kultura právě kvůli své velkosériovosti trpí uniformitou. „Reklama pak zpracovává konzumenty do stále jednotnější podoby, předpokládá u nich masový vkus a nutí je do stále unifikovanější životního stylu; jako při výrobě automobilů, stále více a více vnějškově odlišných modelů je montováno na shodné platformě a poháněno tímtež motorem,“ (MOŽNÝ 2002: 144). Masová kultura, má-li být přístupná všem, musí být také všem srozumitelná. Požadavek na srozumitelnost jde ruku v ruce s požadavkem na komerční úspěch projektu.

Tuto pronikavou společenskou změnu okamžitě využil zábavní průmysl, který se zprvu mohl maskovat jako součást kultury nebo odpočinek, ve skutečnosti však poskytoval úplně novou službu, kdy za levný peníz zneškodňuje prázdný čas, s nímž si lidé nevědí rady. Kritika kulturní a umělecké úrovně televizních programů je tedy do jisté míry nedorozuměním. Zábavní průmysl jako jedno z nejrychleji rostoucích odvětví naší doby dokáže volný čas sice zneškodnit, nemůže však nahradit jiné sociální funkce práce a zaměstnání. Povolání i zaměstnání totiž tradičně zajišťovalo společenské zařazení a z něho plynoucí uznání a bylo důležitou složkou osobní identity, jak o tom svědčí běžná příjmení jako Krejčí, Kadlec, Kovář a podobně. Zejména od 19. století s jeho kultem práce jako „matky pokroku“ nabízelo také jistý životní smysl, který mohl nahrazovat mizející smysl náboženský. (srov. SOKOL 2004: 51) Protože sociální sítě v bohatých zemích více méně zajišťují skromné živobytí, začíná nezaměstnanost vystupovat jako nedobrovolná složka „volného času“ a neznamená většinou přímé ohrožení hladem, ale spíš vyloučení ze společnosti, upření podílu na jejím fungování a smyslu.

V současné České republice jednoznačně převažuje trávení volného času u některého z hromadných sdělovacích prostředků. Primárně zde hraje televize, a to zvláště u střední a vyšší věkové kategorie: „V mezinárodním srovnání patří Češi k velkým televizním divákům. Skoro polovina z dospělých uvádí, že věnují více než dvě hodiny z každého dne sledování televize. Je to o něco méně než ve Velké Británii, kde takoví diváci tvoří 60 procent dospělé populace, ale více než v Maďarsku (45 procent), Norsku nebo Spojených státech (40 procent), nemluvě o Švýcarech (22 procent),“ (MOŽNÝ 2002: 148). Rozhlas poslouchá 90 % Čechů.

Obliba čtenářství je navzdory obavám některých odborníků setrvalá, čtenářů dokonce přibývá, stejně jako návštěvníků knihoven. „Více než sedm z deseti

dospělých Čechů udává, že přečetlo aspoň jednu knihu měsíčně. V mezinárodním srovnání patříme k největším čtenářům – podle vlastního odhadu čteme knihy více než Němci či Maďaři, nemluvě o Angličanech či Polácích,“ (Tamtéž: 151).

Návštěvnost kin silně poklesla, úměrně nárůstu počtu televizních přijímačů v domácnostech. Divadla prošla počátkem devadesátých let krizí, nyní se počet jejich návštěvníků ustálil. Trvale nižší však zůstala návštěvnost koncertů, muzeí a galerií (srov. Tamtéž: 154 - 155).

Významnou volbou ve volném čase hraje také hudba. Poslech hudby nebo podílení se na její tvorbě je jistým duchovním výrazem. Rozlišujeme pestrou škálu hudebních stylů, které můžeme poslouchat doma, na koncertech nebo v rámci společenských událostí. Jedním stylem je také vyloženě hudba duchovní.

Kromě existence hromadných sdělovacích prostředků ovlivňuje dnes způsoby trávení volného času automobilismus. Z původně luxusnějšího dopravního prostředku se stal předmět denní potřeby, cenově dostupný prakticky každému. Počty registrovaných vozů prudce narostly, Praha se dokonce stala městem s nejvyšším počtem osobních automobilů na obyvatele v celé Evropě (srov. Tamtéž: 158).

Postoj k volbě ve volném čase a hodnotám ovlivňuje výchova a okolí jedince. Myslím si, že je důležité od samotného začátku rozvíjet emocionální a spirituální formu výchovy. Emocionální forma výchovy má jen krůček ke složce spirituální, obě jsou postaveny na blízkém žebříčku hodnot, kde se na vrchních místech nacházejí hodnoty lidství, empatie, emoce, láska, cítění, vnímání, bezpečí, pomoc bližnímu.

Samozřejmě je důležité rozvíjet všechny složky nebo je správně doplňovat. Pokud dítě bude od útlého věku pociťovat lásku, bezpečí, emoce, jistotu, do jisté míry kreativitu ze strany rodičů a blízkého okolí. Bude to tvořit zdravý základ pro jeho další rozvoj a samo si najde svůj způsob rozvoje, ve kterém ho bude provázet jeho správně rozvíjená silná emocionální stránka naproti racionálnímu a mravnímu režimu, kdy se v dnešní době jedinec jednoduše stane sociálním strojem.

5.2 Duchovní aktivity v konkurenci s ostatními volnočasovými alternativami

Z křesťanství vycházejí základy západní civilizace jako je třeba racionalita přírody vyjádřená vědou a požadavky obecných lidských práv. Dnes dochází k opětovné proměně světa a člověk nějakým způsobem přijal svou omezenost a závislost. Církve, které se nestačí změnám přizpůsobit, ztrácí příznivce. Víra není ovšem jen vykoupení. Především je to “základní“ vděčnost za dar života (srov. SOKOL 2004: 111,160). Pak následuje “nadstavba“ jako zjevení s pokyny k zacházení s životem a zaslíbení, nakonec vykoupení zbavující strachu ze smrti. S individualizací opět přichází strach, tentokrát v jiné, horší a nebezpečnější formě, může to být strach z cizího.

Postmoderní pohled na svět nabízí více otázek než odpovědí. Realita hledání duchovní jistoty v postmoderní společnosti je navíc ještě komplikována dalšími faktory.

Prvním z nich je transformace procesu sekularizace. Charakteristiky platné pro moderní společnost přestávají být aktuální a náboženské pojetí skutečnosti prožívá svou renesanci. Tato renesance ovšem není návratem k tradičním církvím. Obnovu náboženského života v postmoderní společnosti charakterizuje:

- 1) Rychlý rozvoj sekt a okrajových protestantských církví, jako jsou například adventisté sedmého dne nebo jehovisté.
- 2) Nadšení pro východní náboženství.
- 3) Nadšení pro hnutí, která prohlašují, že umožňují rozvoj lidských schopností (velmi známou je v tomto ohledu scientologická církev).
- 4) Rozvoj autoritativních sekt, závislých na osobnosti jejich zakladatele (srov. MONTOUSSE; RENOARD 2005: 308).

Náboženský výklad světa hraje v životě současného člověka stále podstatnou úlohu. Liberalizované prostředí postmoderní společnosti umožňuje pronikání kulturně odlišných vlivů, které jsou vystaveny konkurenci ostatních. Naleznou-li svého zákazníka, prosperují, v opačném případě zanikají.

V této fázi práce bych ráda vyzdvihla důležitost obřadů a výrazové kultury, prostřednictvím kterých docházelo k naplnění času a zároveň tímto způsobem lidé vzdávali hold ke člověku, k přírodě, ke své kultuře a jiné. Obřad a jeho výrazové prostředky se věnuje rituálu a jeho součástí. Rituál je kulturní výtvar, ale i přes svou rozmanitost mu jsou některé výrazové prostředky společné kdekoliv na světě. Obsahuje vždy rytmickou složku, není důležité, zda pohybovou, hudební nebo řečovou. Rytmus napodobují biologické rytmy těla (tep, dech, chůze) a slouží k získání dalších účastníků a synchronizaci s nimi. Zvláštní význam se klade na vzpřímenou polohu člověka, gesta ruky (v buddhismu), doteky (stisk ruky při pozdravu) a gesta objetí (srov. SOKOL 2004: 36-37). Ojedinelé postavení má dar a jeho forma hostina (vytváří mezi stolovníky zvláštní pouto podobné příbuzenskému). Dary slouží k navazování a utvrzování vztahů, které jsou nutno odlišit od prosté směny. Dary jsou vzácné nebo alespoň bez přímého užitku pro život. Dále se při obřadu klade důraz na zdobené tělo sloužícího k oddělení všedního od slavnostního. Patří sem masky, tetování, rituální malba a oděv, ve složitějších společnostech přesně stanovený. Důležitou složkou rituálu je řeč. Dokud se společenství identifikovala s rituálem, nezáleželo příliš na schopnosti slov klamat – rituál neslouží k získání souhlasu, ale vytváří závazek. Později, s individualizací víry, se přenáší důraz z rituálu na kněze a vyvstává otázka pravdivosti. V křesťanství jsou zakotvena všechna stěžejní témata jako je obřad, bohoslužba, rituál, dar. Křesťanství rozlišuje, jak již bylo řečeno také „všední a nevšední“ a odděluje tak jednotlivé lidské počínání a činnosti. Je to náboženství, které má svoji historii a kulturu a postihuje svým rozsahem veškerý duchovní život a nabízí lidem duchovní uspokojení.

Vztah k přírodě a světu je vyjádřen vztahem k živlům, jejich kategoriím. Voda je základ života, kdy život dává i bere, navíc očišťuje (křest). Oheň je významný především pro obyvatele mírného pásu, kde je znázorněním života. Země je matkou všeho živého, proměňuje se v čase, rodí se a umírá. Nebe je neměnné, tiché, nepřístupné a tajemné, putuje po něm životadárné Slunce a jsou na něm složitě uspořádána další nebeská tělesa (srov. Tamtéž: 38). Znázorňuje neměnný řád.

Postmoderní společnost žádného svého příslušníka ve hledání svého postavení a úlohy ve světě prostřednictvím náboženství nijak neomezuje.

Postmoderní společnost je v tomto ohledu vlastně dědičkou odkazu éry hippies, kdy „...všude vzkvétala domovní bratrstva. Absence jakékoliv ústřední organizace nebo autority byla jedním z lákadel – ale někdy také jedním z problémů. I když mnoho domovních bratrstev bylo volně napojeno na místní protestantský kostel, jejich předáci měli často pocit, že mají soukromou horkou linku k Bohu, která je staví mimo autoritu vysvěceného kazatele. Mnoho zbožných, ale tradičních pastorů muselo čelit otázkám vůdců domovních bratrstev, zda jsou spaseni,“ (BARRETT 1998: 143).

Nová náboženství, zvláště tehdy, pokud mají za svého zakladatele charismatickou osobnost, dokážou něco, s čím se lidé naposledy setkali v období tradiční společnosti. Dokážou vytrhnout svého zaníceného vyznavče z dosavadního životního stylu, přesvědčí ho o tom, že jen v oddělení od ostatní společnosti má jeho existence smysl. V tom se projevuje vysoká míra individualizace života v postmoderní době.

Hinduismus je v podstatě označení pro názorově tolerantní komplex náboženských a filozofických tradic. Vyznavači se ztotožňují s názorem, že za daných podmínek nejlepší duchovní aktivitou je provozování bhaktijógy, tedy jógy oddanosti, opakovaným zpíváním mantry (srov. PRABHUPÁDA 1993: 129).

Jóga je pradávny systém praktik udržování tělesného i duševního zdraví, poskytuje člověku něco důležitého a “vyššího“, blaho a duševní vyrovnanost. Lidé usilují o pochopení života v celku i v jeho úsecích. Jedním z velmi reálných, ale současně hluboce filozoficky zakotvených přístupů je jóga. Je to prastará indická soustava duševních a tělesných cvičení, jejímž cílem je vytvářet lidskou osobnost v jeden harmonický celek (srov. BAKALÁŘ 1978: 28). Smyslem jógy není naučit se odpočinku, ale je její součástí.

Velkou předností jógy je to, že má na mysli celého konkrétního člověka. Jóga má filozoficko-náboženský ráz a cíl. Učí člověka chápat svět, lidský úděl, smysl života. Toto indické učení vychází mimo jiné z duševních funkcí lidského těla.

Myslím si, že velice záleží na zralosti člověka a uchopení duchovního zážitku. Jedinec si pro sebe může odnést to nejlepší. Duchovní naplnění přináší na

příklad cvičení jógy zcela nezištně na tom, odkud přišla nebo kdo takové učení vymyslel. Jóga patří k učení hinduismu a buddhismu a dnešní pojetí cvičení jógy má velmi pozitivní ohlasy, jóga může být balzámem duše i těla. Každý si v józe najde svoje pozitiva a negativa. Stejně tak můžeme hodnotit příbuzná moderní cvičení jako je pilates, výrazový tanec a další podobné volnočasové aktivity.

Jestliže sjednocený život reprezentuje prožitkuplné, harmonické a nádherné žití, pak se může jóga nazývat vědou o celistvě pojatém člověku. Člověk si praktikováním jógy uvědomuje božství. Můžeme si představit ohromná kruh a jóga představuje koncept jeho nekonečnosti. (srov. GÍTÁNANDA GIRI 1999: 7,14)

Vyjádření environmentalismu obrátilo pozornost postmoderní společnosti k problematice vztahu člověka a přírody. Příroda, vnímaná dosud jako nevyčerpatelný zdroj energie a surovin, se stala entitou vyžadující ochranu a šetrné zacházení.

Environmentalisté nejsou zajedno v tom, jakého stupně má ochrana životního prostředí dosáhnout. Radikálně uvažující environmentalisté, označovaní také jako tmavě zelení, jsou přesvědčeni o tom, že vztah člověk - příroda si musí vyřešit každý sám za sebe v rovině já – příroda. Člověk není anonymní jedinec, ale vždy konkrétní lidská bytost, která svým individuálním každodenním rozhodováním vychyluje „jazýček na vahách“ nalevo nebo napravo. Zájem o přírodu má vést každého z nás k uvědomělé volbě priorit vyznávaných hodnot, způsobu života, stravování, životnímu stylu a podobně. (srov. HEYWOOD 1994: 238).

Studiu životního stylu takto orientovaných osob se mimo jiné věnovala Hana Librová se ve své knize Pestří a zelení. Konstatuje v ní, že jde na rozdíl od okolí o lidi odpovědné, hluboce uvažující, motivované ke svému postoji z nejrůznějších zdrojů. Jejich volbou je cesta neustálého hledání, nalézání řešení, ale i kompromisů a uvědomění si vlastních chyb (srov. LIBROVÁ 1994: 124 - 126).

Dříve i dnes přichází společnosti na pomoc umění, které může vyjádřit i to, co je mimo dosah vědy, filosofie i náboženství a jiných hodnot. Díky umění a tvorbě lze vyjádřit nejkrásnější, nejtemnější stránky života a všechny nejistoty a pochybnosti o Bohu, osudu, smyslu života, lásce a naději. Umělecký zážitek

vyvolává nejen nový pohled na umělecky ztvárněnou skutečnost, ale zakládá na pozitivní změně ve vztahu nejen k sobě samotnému, ale i ke svému okolí a v jeho vztazích k lidem vůbec. Vzniká zde celý řetězec vzájemně se podmiňujících emocí, jež vyvolávají nové životní motivace i estetické potřeby. Kvalita citů úzce souvisí s celkovým vývojem duševního života. Úspěšná citová výchova se zdá jako jeden z nejobtížnějších úkolů integrální výchovné činnosti. Obecná lidská zkušenost příkládá ve výchově citů největší úlohu vedle rodiny právě škole. I když se základy citového života utvářejí poměrně brzy, již v raném věku dítěte, další působení ve školním prostředí není zanedbatelné pro dotvoření výsledné osobnosti dospělého člověka. Každý vnější, expresivní projev člověka je analogickým odrazem niterného, citového života. (srov. JÚVA 1995: 32) Právě umění se nikdy nesnažilo od sebe oddělovat racionální od iracionálního, citovost od intelektu, sen od reality.

Tradice hledání duchovních hodnot prostřednictvím mystického, esoterního, případně mýtického výkladu světa přetrvala. Poměrně početnou obec svých vyznavačů si i v postmoderní době udržuje Rudolf Steiner, který získává mnohé příznivce i prostřednictvím provozování vzdělávacích zařízení waldorfského školství. Další mystikové jsou domácího původu a počet jejich příznivců se odhaduje na desítky. K úspěšným autorům mystické literatury poslední doby náležel třeba Eduard Tomáš, Květoslav Minařík nebo Božena Cibulková (srov. VOJTÍŠEK 2004: 225 – 226). Pro úplnost je třeba ještě uvést informaci o duchovních hnutích, jejichž inspirací mohou být nejrůznější varianty polyteismu, šamanismu, dědictví náboženství starověkého Egypta a podobně.

S pluralitou výkladu duchovních hodnot postmoderní společností souvisí i otázka výchovy k hodnotám. Je vůbec možné ve společnosti tak názorově rozvrstvené nalézt hodnoty, které by bylo možné upřednostňovat v rámci vzdělávacích zařízení? Hodnoty vycházejí na jednu stranu z našich znalostí, z naší výchovy a z naší osobnosti.

Apel na návrat k formování hodnotové orientace člověka je například obsažen v různých titulech věnovaných pedagogice volného času (srov. PÁVKOVÁ, 2002: 29). Reálné naplnění tohoto cíle ovšem naráží na základní tendenci postmoderní společnosti neomezovat své členy v hodnotové volbě.

Spiritualita je reflektována tam, kde se hovoří o nejzazších cílech. Z tohoto důvodu hovoří o spirituálním růstu a spirituálním zrání osobnosti, které jsou nikdy nekončícím procesem. Spiritualita je schopnost člověka vytvářet ze zdánlivě spolu nesouvisejících podnětů a událostí smysluplný celek vyššího řádu. (srov. KŘIVOHLAVÝ 2006: 164)

Závěr

Cílem této práce bylo v kontextu reflexe historického duchovního vývoje západní společnosti zjistit, zda a jak se duchovní hodnoty společnosti projevují ve způsobech trávení volného času.

Na základě srovnání poměrů v minulosti a v současnosti můžeme konstatovat, že duchovní aktivity zůstávají stálou součástí společnosti, bez ohledu na její měnící se životní styl směřující k vyšší volnočasové variabilitě. Mění se právě konkrétní podoba realizace duchovních aktivit, a to směrem od kolektivně provozovaných aktivit společnosti k individuálně pojatým činnostem společnosti moderní, zvláště potom ale postmoderní.

Bylo zjištěno, že ve středověku měla církev dominantní roli v zajišťování duchovního života a vůbec. Neexistoval pojem volného času a tím pádem se neodlišoval volný čas od práce, kdy lidé tvrdě pracovali. Novověk byl otevřený svobodné mysli a odlišování se. Téma přírody se objevovalo pro příjemnou relaxaci, tvorbu a odpočinek. Příkladá se důležitosti svátkům, obřadům jako vzdávání úcty k obyčejným darům přírody nebo se oslavují události velkých rodin. Naopak v moderní společnosti dochází k rozpadu širokých rodin a samotný člověk se ocitá v mnohem větší nejistotě a v případě potřeby se musí obracet na stát, který se začíná angažovat ve zdravotnictví, školství a sociální péči. Co se týče pracovního uplatnění, člověk o práci začíná usilovat, práce přestává být samozřejmostí pro každého. Naproti tomu se objevil volný čas, který lidé mnohdy využívali k vzdělávání se pro zvýšení své kvalifikace. Volný čas byl věnován kolektivním sportům, sdělovacím prostředkům a veřejnému životu. V souvislosti s volným časem se nově objevila dovolená. Dochází k oslabení církve jako zdroje duchovního života a přichází zesvětšťování života. Duchovní hodnoty jsou uspokojovány prostřednictvím filozofie, nových myšlenkových proudů a uskupení. Narůstá zájem o tajemno a lidé si vybírají z nespočetně zájmů a směrů.

V postmoderně je již náboženství ryze soukromou věcí, přestože právě náboženství je jistá kultura, kdy se lidé seskupují a oslavují společně obřady a svátky na počest přírodní, rodinné nebo nějak přesahující události, sdílejí spolu všední, nevšední a především to duchovní. Narůstá míra nejistoty a dnešní doba

opomíná smysl křesťanských událostí nebo oslav, které uctívají Boha a váží si naší země, civilizace, našich blízkých, přírody a lidských vztahů. Bylo vyzorováno, že v rámci volného času dnešní doba preferuje internet, domácí kina, sociální sítě a zábavní průmysl ve velkém stylu. Kulturní a společenské akce jsou přístupné všem bez rozdílu. Lidé vyhledávají přesto duchovní obohacení, ovšem spíše dle individuálně a v rozmanitých jevech. Duchovní život se rozvíjí v podobě východního náboženství a nových okrajových náboženství. Vnímáme hodnoty jógy a přírody. Důraz je kladen také na rozvoj lidských schopností.

Míra svobody, která je současnému člověku v hledání vlastní hodnotové orientace dána, je v historii lidstva neobvyklá a současný člověk chce být svobodný a nespoutaný. Na druhou stranu ale potřebuje jistý prostor nebo hranice, kde nalézá svoje bezpečí štěstí. Absence sociální kontroly a anonymita života velkých sídel umožňuje volit projev svých hodnot bez ohledu na společenskou morálku. Otázkou je, zda člověk dorostl míře svobody, která mu je zde poskytována. Současný člověk má možnost obrovské volby také ve způsobu směřování svých hodnot, což jej do jisté míry činí svým způsobem nejistým.

V minulosti hrála značnou důležitost církev, která poskytovala člověku spirituální zázemí a hodnotovou orientaci, poslední dobou se rozšířila rozmanitá hnutí nebo skupiny, které slibují duchovní osvobození a spirituální zážitky.

Samotný cíl práce byl naplněn zjištěním, že **s historií se mění smysl i naplňování duchovních hodnot ve volném čase, nikoliv však návaznost pojetí volného času na svět duchovních hodnot.** Spiritualitu proto spatřuji jako pojítka, potřebu mající význam k ukotvení člověka. Zdrojem duchovních hodnot dnes už není jen náboženství. Jeho alternativami je hledání duchovních hodnot díky filozofii, prostřednictvím jógového učení, případně jiných způsobů nazírání na svět i mimo něj. Nalézané spirituální hodnoty se tím pádem stávají různorodějšími. Jejich porovnávání, v jistém smyslu soupeření je toho nutným důsledkem. O spiritualitě hovořím jako o potřebě a zároveň výzvě v dnešní nejisté době člověka. Spiritualitu spojuje filozofie a teologie s úvahami o člověku, smyslu života a o štěstí. Předkládaná práce vyzdvihla duchovní hodnoty společnosti v souvislosti s volným časem v různých časových úsecích a propojila je s dnešními prioritami. Představila různá vymezení stěžejních odborných pojmů a porovnávala odlišné

autory.

Použité prameny

- BARRETT, David V. *Sekty, kulty, alternativní náboženství*. Ivo Železný: 1998. 1. vyd. ISBN 80-240-0066-0.
- BÖHME, J. *Rozmluva žáka s mistrem*. Praha: Přátelé duchovních nauk, 1991. 1. vyd. ISBN neuvedeno.
- BUCHER, A. *Psychologie der Spiritualität*. Basel: Beltz Verlag, 2007.
- BRONOWSKI, J. *Vzestup člověka*. Praha: Odeon, 1985. 1. vyd. ISBN neuvedeno.
- BURIÁNEK, J. *Sociologie*. Praha: Fortuna, 1996. 1. vyd. ISBN 80-7168-304-3.
- BURKE, P. *Italská renesance*. Mladá fronta, 1996. 1. vyd. ISBN 80-204-0589-5.
- Česká liturgická komise. *Bible – Nový zákon*. Praha: Liturgický institut, 1988.
- ELLUL, J. *Politické náboženství*. Prostor, roč. 4, č. 14, ISSN 0862-7045.
- FILIPCOVÁ, B. *Volný čas in Malý sociologický slovník*, Praha: Svoboda, 1970.
- GARIN, E. *Filosof a mág*. 2003. In GARIN, E. *Renesanční člověk a jeho svět*. 2003. 1. vyd. s. 133 - 159. ISBN 80-7021-653-0.
- GÍTÁNÁNDA, G. *Jóga krok za krokem*. Dobra a FONTÁNA, 1999.
- GRECMANOVÁ, H.; URBANOVÁ, E. *Waldorfská škola*. Olomouc: Hanex, 1996. 1. vyd. ISBN 80-85783-09-6.
- HEYWOOD, A. *Politické ideologie*. Victoria, 1994. 1. vyd. ISBN 80-85865-10-6.
- JÖCKLE, C. *Memento mori Historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. 2000. 1. vyd. ISBN 80-242-0108-9.
- JOHNSON, P. *Zrození moderní doby*. Academia - nakladatelství Akademie věd ČR. 1996. 1. vyd. ISBN 80-200-0694-X.
- JŮVA, V. *Estetická výchova. Vývoj – pojetí – perspektivy*. Brno: Paido, 1995.
- KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. 1992. 1. vyd. ISBN 80-901102-0-7.
- KELLER, J. *Politika s ručením omezeným*. ELK, 2001. 1. vyd. ISBN 80-86316-27-0.
- KYBALOVÁ, L. *Renesance*. Praha: 2002. 1. vyd. ISBN 80-71-06-143-3.
- LE GOFF, J. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. 1. vyd. ISBN 80-7021-682-4.
- KUČEROVÁ, S. *Člověk – hodnoty – výchova*. Kapitoly z filosofie výchovy. Praha: Vydáno vlastním nákladem, 1996.
- KUČEROVÁ, S. *Úvod do pedagogické antropologie a axiologie*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 1994. ISBN 80-210-0141-0.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie smysluplnosti existence*. Praha: Grada Publishing, 2006.

- LENDEROVÁ, M. a kol. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Karolinum, 2009. 1. vyd. ISBN 978-80-246-1683-4.
- LIBROVÁ, H. *Pestrí a zelení*. 1994. Veronica, 1. vyd. ISBN 80-85368-18-8.
- MONTOUSSÉ, M.; RENOUARD, G. *Přehled sociologie*. Praha: Portál, 2005. 1. vyd. ISBN 80-7178-976-3.
- MOORE, T. *Knihy o duši*. Praha: Portál, 2001. 3. vyd. ISBN 80-7178-529-6.
- OPASCHOWSKI, H. *Pädagogik der Freizeit*. Grundlegung für Wissenschaft und Praxis. Bad Heilbrunn : Klinkhardt, 1976.
- PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002. 3., aktualizované vyd. ISBN 80-7178-711-6.
- PELCOVÁ, N. *Filozofie o člověku a výchově*. ISV, 2001.
- PEŠKOVÁ, J, SCHUCKOVÁ, L. *Já, člověk. Jak dělat vědu o člověku dnes a zítra*. Praha: SPN, 1991.
- PIEPER, J. *Volný čas, vzdělávání, moudrost*. Praha: Křesťanská akademie, 1992.
- PRABHUPÁDA, B. *Nauka o seberealizaci*. 1993. 1. vyd. ISBN 91-7149-191-0.
- RAEPER, W.; SMITHOVÁ, L. *Úvod do světa idejí*. 1994. 1. vyd. ISBN 80-7021-082-6.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 2004. 2., přepracované vyd. ISBN 80-7178-829-5.
- SIRE, J. *Za novými světy*. 1993. 2. vyd. ISBN 80-85495-17-1.
- SOKOL, J. *Filosofická antropologie*. Praha: Portál, 2002.
- SOKOL, J. *Má škola šanci?* Praha: Portál, 2004. In: *Výchova – téma k přemýšlení*.
- SOKOL, J. *Člověk a náboženství*. Praha: Portál, 2004. ISBN: 80-7178-886-4, EAN: 9788071788867
- SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Vyšehrad, 1993. 3. rozšířené vyd. ISBN 80-7113-074-5.
- SOKOL, J. *Mistr Eckhart a středověká mystika*. Zvon, 1993. 1. vyd. ISBN 80-7113-074-5.
- SUDBRACK, J. *Gottes Geist ist konkret. Spiritualität im christlichen Kontext*. Würzburg: Echter, 1999.
- VAUCHEZ, A. Světec. 2003. In LE GOFF, Jacques. 2003. *Středověký člověk a jeho svět*. 1. vyd. ISBN 80-7021-682-4.
- VERDON, J. *Volný čas ve středověku*. Vyšehrad, 2003. 1. vyd. ISBN 80-7021-543-7.
- VILLARI, R. *Barokní člověk*. Vyšehrad, 2004. In VILLARI, Rosario. 2004. *Barokní člověk a jeho svět*. 1. vyd. ISBN 80-7021-683-2.
- VOJTÍŠEK, Z. *Encyklopedie náboženských směrů v České republice*. Portál, 2004. 1. vyd. ISBN 80-7178-798-1.
- VONDRUŠKA, V. *Život ve staletích 14. století*. MOBA, 2009. 1. vyd. ISBN 978-80-243-4243-6.
- WEBER, E. *Freizeitgesellschaft, Freizeiterziehung*. In ZÖPFL, Helmut (Hg.)

Kleines Lexikon der Pädagogik und Didaktik. Donauwörth : Auer, 1970.

WEGS, J.; LADRECH, R. *Evropa po roce 1945.* Vyšehrad, 2002. 1. vyd. ISBN 80-7021-507-0.

ŽEMLIČKA, J. *Čechy v době knížecí.* NLN, 1997. 1. vyd. ISBN 80-7106-196-4.

ŽEMLIČKA, J. *Počátky Čech královských.* NLN, 2002. 1. vyd. ISBN 80-7106-140-9.

ABSTRAKT

RAVEÁNOVÁ A. *Duchovní hodnoty společnosti - Bohatství volného času. Prolínání duchovních hodnot společnosti s měnícím se pojetím volného času v historicko-antropologické perspektivě.* České Budějovice 2013. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologických věd, oddělení systematické teologie. Vedoucí práce L. Kolářová.

Klíčová slova: Duchovní hodnoty, spiritualita, volný čas, teologická antropologie, vývoj duchovních hodnot, vývoj volnočasového pojetí, volný čas v dějinách, role církve ve středověku, novověku a v postmoderní společnosti, jóga, umění, západní společnost.

Práce je pojatá celá teoreticky a zabývá se duchovními hodnotami společnosti v souvislosti s volným časem. Představuje duchovní hodnoty, spiritualitu a dimenze volného času a jejich provázanost. Text charakterizuje měnící se pojetí volného času v historicko-antropologické perspektivě a srovnává přítomnost a potřebu duchovních hodnot napříč dějinami západní společnosti. Pomocí odborného materiálu teologického, filozofického, psychologického a historického zkoumám jevy volného času a roli církve. Práce pojednává o způsobech naplnění času ve středověku, novověku a popisuje zvraty moderní doby. Obsahem teoretické práce je zamýšlení se nad proměnami duchovních hodnot a jejich bohatstvím v minulosti a přítomnosti, pojednání patří i duchovním aktivitám v porovnání s ostatními volnočasovými alternativami.

ABSTRACT

RAVEÁNOVÁ A. *Spiritual Values in the Society - The Wealth of Leisure Time. Mingling of spiritual values in the society with a changing concept of leisure time in the historical-anthropological perspective.* České Budějovice, 2013. Bachelor thesis. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Theological Science, Department of Systematic Theology. The Head of the Thesis: L. Kolářová.

Keywords: Spiritual values, spirituality, leisure time, theological anthropology, development of spiritual values, development of the leisure time concept, leisure time in history, role of the church in middle ages, modern times and in postmodern society. Yoga, art, western society.

Whole thesis is conceived theoretically and it deals with spiritual values in the society in the context of leisure time. It represents spiritual values, spirituality and dimensions of leisure time and their coherence. The text characterises the changing concept of leisure time in the historical-anthropological perspective and compares present times and the need for spiritual values throughout the history of Western Society. By means of the theological, philosophical and historical scientific material, I research the phenomena of leisure time and the role of the Church. The thesis deals with the ways of spending leisure time in Middle Ages, Modern Times and it describes changes in Modern Times. The content of the theoretical part of the thesis is the reflection of transformation of spiritual values and their wealth in the past and the present, the treatise also belongs to spiritual activities in comparison with other leisure time alternatives.